

V
V
J
H
U
I

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

Maig del 2007

7

ÍNDEX

EDITORIAL 1

NOTÍCIES 2-10

ARTICLE 1 11-13

La veu de les dones catalanes en els conflictes matrimonials
Marie Costa

ARTICLE 2 14-17

Per la bellesa de les lletres i la veritat de la història de Catalunya
Daniel Venteo

ARTICLE 3 18-20

La Generalitat de Catalunya i el govern de la República
Manel López

ENTREVISTA 21-24

Albert García Espuche

Institut Universitari d'Història
Jaume Vicens i Vives
Universitat Pompeu Fabra
Ramon Trias Fargas, 25-27
08005 Barcelona

butlleti.historia@ihjv.upf.es

EDITORIAL

L'any 2007 és un any de canvi per a l'IUHJVV que, d'ençà de la seva fundació, en el 1991, ha tingut com a activitat central l'organització dels estudis de postgrau i doctorat. Però l'edició actual (que correspon al bienni 2006-2008) del *doctorat* i el *màster acadèmic en Història* és l'última. La pròxima tardor s'iniciarà l'adaptació d'aquests estudis a l'*espai europeu d'educació superior*, que en modifica l'estructura i la ubicació dins de la Universitat.

No es pot dir que l'etapa que s'acaba hagi estat infructuosa des del punt de vista de la raó de ser de l'Institut: formar investigadors, impulsar la recerca històrica i donar-ne a conèixer els resultats. Quan aquest *Butlletí* entri a impremta, s'hauran llegit 37 tesis doctorals, i passaran de 40 al final del curs acadèmic actual. El nombre de tesis presentades compta, però encara ha de comptar més la seva qualitat i la seva difusió: pràcticament la meitat de les tesis llegides han estat publicades posteriorment en forma de llibre per editorials, les quals els donen difusió més enllà de les parets de la universitat i del cercle estret dels especialistes. Això, més la recerca pròpia del professorat i l'organització i el funcionament del programa, han estat reconeguts per avaluacions externes (del DURSI i de l'ANECA), que li han atorgat la *mentió de doctorat de qualitat*.

El balanç positiu de l'etapa que es clou representa sobretot un més gran compromís per a la que comença. Si les coses s'han fet relativament bé, s'hauran de fer encara més bé. Però es faran en un marc normatiu diferent, el del *Programa Oficial de Postgrau (POP) en Història* de la UPF. Amb l'experiència acumulada, el professorat vinculat a l'Institut ha dissenyat una proposta innovadora de *màster en Història del Món*, que ha rebut l'autorització de la UPF i de la Direcció General d'Universitats per començar el curs 2007-2008. L'editorial del núm. 6 del *Butlletí* ja explicava les línies generals d'aquest màster.

L'*òrgan responsable* del màster i del POP d'Història serà el Departament d'Humanitats. Amb menys responsabilitat de gestió en el postgrau, l'Institut podrà reforçar la seva implicació en la resta d'activitats que ja ha anat desenvolupant fins ara. És en aquest sentit que es pot parlar d'etapa nova, que, de fet, tindrà molts elements de continuïtat. El Seminari de l'Institut seguirà recollint les iniciatives de professorat i estudiants, com ho ha fet fins ara, i es reforçarà amb una programació més reglada que pot proporcionar més recursos i més regularitat a iniciatives que han donat projecció exterior a l'Institut i oportunitats d'establir relacions: és el cas de les *Jornades de Debat en Història* i les de contingut més específic que han tingut un èxit remarcable. I continuarà celebrant-se el seminari per a professors d'ensenyament secundari, el qual ha tingut tan bona recepció en les catorze edicions que s'han dut a terme fins ara, i s'ha valorat de manera especial en una recent avaluació externa encarregada per la universitat.

Per tant, que l'Institut no sigui l'*òrgan responsable* del nou postgrau no vol dir que passi a un segon pla acadèmic. Els membres permanents de l'Institut seguiran tenint el postgrau com a principal feina en matèria de formació d'investigadors. Els programes que reixen en l'adaptació a l'*espai europeu d'educació superior* tindran més irradiació, la qual potenciarà l'Institut en la seva missió primera, la d'impulsar la recerca històrica i donar-ne a conèixer els resultats. El canvi és, sobretot, obertura cap a més oportunitats. **Jaume Torras Elias**

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

SEMINARI DE L'IUHJV 2005-2006: "EL COLONIALISME EN EL TEMPS"

La professora **Marta Santos** (Museu d'Arqueologia d'Empúries) ens va oferir el passat 7 de març de 2006 una xerrada sobre els contactes entre la població indígena de la zona emporitana (Alt Empordà) i els colonitzadors focs als segles VIII-VII a.c. Arran d'una reinterpretació de ceràmiques i orfebreries de les excavacions realitzades al jaciment d'Empúries, s'han pogut revisar algunes velles idees sobre el comerç entre els habitants de la zona emporitana (els *indike-tes*). Així, s'han matissat algunes de les idees sobre el comerç a llarga distància dels colonitzadors focs i el paper de les elits indígenes dins del seu propi *hinterland* i en relació amb els colonitzadors.

La sessió impartida pels professors **Victor Fariás** (UPF) i **Mauricio Tenorio** (University of Chicago) el 21 de març de 2006 es presentava com un intent de mostrar la relació entre el pensament moral medieval i els processos de colonització a Amèrica. La colonització ideològica es remunta a l'Europa del segle XIII, quan l'Església va desenvolupar una tasca més intensa, ja no per expandir la fe cristiana, sinó per difondre una moral cristiana. Les ordres mendicants i el pensament de Sant Agustí van ser els seus fonaments. En arribar a Amèrica, l'Església ja tenia una llarga experiència sobre els mètodes més eficaços. Els autors s'endinsen en l'anàlisi dels processos de sincretisme que es produïren en la societat colonial, especialment a l'hora d'aprofitar tots aquells elements positius de les religions indígenes, per adaptar-los a les exigències morals cristianes. Figures com el *judío*, el *vastardo*, la *dama*, l'*honor*, el *gènere*, o el *lépero* van ser tractades, tot mostrant el doble sentit que sovint amaguen. Un significat ocult necessari per conèixer la realitat més quotidiana de la societat americana.

La professora **Laura Mamelí** (Universitat Autònoma de Barcelona), especialitzada en treballs d'arqueozoologia, analitzà el passat 4 d'abril de 2006 tres casos de societats indígenes de la Patagònia i les seves relacions amb els europeus des de l'època de la conquesta. La Patagònia ha estat ocupada per l'home des de fa 13.000 anys i era una zona amb una gran diversitat humana, basada en l'existència de grups recol·lectors i caçadors nòmades, on l'alimentació vegetal resultava gairebé impossible. Els

tres casos (*tehuélches*, *yámanas* i *sel'nam*) ens mostren tres tipus diferents de relacions amb els europeus: des d'una convivència pacífica a l'extermini dels indígenes. La diversa utilització de disciplines (arqueologia, antropologia, etnologia) ens permet fer un estudi de societats de les Antípodes que, fins fa poc, estaven molt poc estudiades o es negava la seva existència i la seva destrucció per part dels europeus.

Marisa Ruiz-Gálvez (Universitat Complutense de Madrid) va exposar, el 2 de maig de 2006, els resultats del projecte d'investigació a la meseta de Pranemuru, centrant-se principalment en el cas específic del *nuraghe* Arrubiu. Va presentar els diferents materials que es va trobar tant als sondeigs del *nuraghe* com durant les tasques de prospecció del territori i va oferir una interpretació basada en la densitat de *nuraghi* de dife-

rents mides en un territori tan ben delimitat. La conclusió és que la diferència no està relacionada amb una jerarquització dels assentaments. En aquest sentit, és significativa la reutilització del *nuraghe* Arrubiu al Bronze Final mitjançant la troballa d'un dipòsit votiu fundacional i la modificació d'un sector de l'edifici. Aquest fet troba diversos exemples a altres punts i al llarg de tota la història de Sardenya, de manera que els *nuraghi* es converteixen en un valor de referència ideològic per les diverses poblacions que els han viscut i percebut.

II CURS SOBRE NOTARIAT

Aproximar les fonts notariales als estudiants de doctorat i mostrar les possibilitats de treball que ofereixen als investigadors va ser l'objectiu del II Curs sobre Notariat de l'IUHJV, que va tenir lloc el passat 27 de maig de 2006. En la primera sessió el professor **Josep Mª Cruselles** (Universitat de València) ens aprofundí a les dificultats que presenten el treball amb

fonts notariales medievals, on la recerca és més qualitativa que no quantitativa. La seva ponència va aprofundir en l'establiment de les xarxes de clientelisme a partir de les èpoques, els arrendaments i les donacions, elements claus d'anàlisi a partir de documentació estamental. Amb el pas del temps, les possibilitats dels arxius notariales es multipliquen. És aleshores, quan la documentació generada pels notaris permet reconstruir un barri sencer (el Born de Barcelona) o aproximar-nos a la vida popular d'una ciutat (el joc, la música, el teatre, el treball domèstic). De tot això ens parlà **Albert García Espuche** (AHCB), que destacà com els notaris moltes vegades són l'única via possible per estudiar alguns aspectes de la realitat ocults.

Però les fonts notariales per si soles moltes vegades ens donen una imatge esbiaixada de la realitat. Cal interrelacionar les informacions que ens proporciona amb altres fonts. Aquesta va ser la tesi defensada per **Rosa Congost** (Universitat de Girona), qui ens il·lustrà sobre els sorprenents resultats que s'obtenen quan es combinen els documents notariales amb els registres. Això, aplicat al tema del mercat de la terra, ens porta a una concepció múltiple de la realitat històrica, que és rica en matisos. Les fonts notariales ens ensenyen que la realitat no es deixa fàcilment encabir dins tipologies excessivament definides. **Victor Fariás Zurita** (UPF), per la seva banda, tractà de la urbanització a petita escala a la

Catalunya vella medieval, centrant-se en el cas de la vila de Peralada a l'entorn del 1300 i **Jordi Günzberg** (Universitat de Girona), feu un repàs de la documentació notarial catalana en els segles XIII-XIX, fixant la seva atenció en els capítols matrimonials, testaments i inventaris.

COMMEMORACIÓ DEL 75^È ANIVERSARI DE LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA

En el 75è aniversari de la proclamació de la II República, l'IUHJV, juntament amb la Facultat d'Humanitats, els Estudis de Ciències

Polítiques, el Rectorat i el Consell Social de la UPF, organitzà un acte commemoratiu amb la finalitat de "retre homenatge a tota una generació que va creure en la capacitat de la cultura per transformar la societat i construir un món més just". L'acte, va tenir lloc el 10 de novembre de 2006, i va ser inaugurat pel rector de la UPF **Josep Joan Moreso**. Consta de tres comunicacions dels professors **Josep Fontana**, **Francisco Espinosa** i **Paul Preston**. En elles, es va fer un breu repàs de les principals fites que s'assoliren durant aquells anys i dels problemes que s'enfrontaren. Coincidint amb la jornada, l'Àgora **Jordi Rubió** i **Balaguer** acollí una exposició de documents i llibres vinculats a la Segona República.

La ponència del professor **Josep Fontana**, professor emèrit del Departament d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra, va fer un repàs minuciós als primers moments de la caiguda de la monarquia i el triomf dels partidaris de la República. Al llarg de la seva exposició destacà el gran desconcert que envoltà aquells instants, on molts pocs van percebre realment l'abast real del que estaven vivint. De fet, el que realment va succeir no va ser tant l'aparició d'una República vencedora com el d'una Monarquia que s'enfonsava. Fontana reclamà la necessitat de recuperar la memòria de la República, especialment dels valors que va portar a la societat: l'esperit de convivència, la voluntat democràtica i el dret a una educació laica i pública. En la seva precisa anàlisi, mostrà com el major crim del franquisme va ser acabar amb "l'esperança transformadora d'una República que es presentava amb un

programa de reforma que no podien entendre com un perill més que aquells que veïen amenaçats un privilegi que era impossible de mantenir contra la voluntat col·lectiva dels ciutadans".

Certament un dels temes més discutits i que encara avui és objecte de debat és la qüestió de la Reforma agrària. La ponència de **Francisco Espinosa**, historiador i director del projecte *Todos los nombres.org*, es va endinsar en l'anàlisi d'uns dels desafiaments més grans amb què s'enfrontà la II República i que, com ens va mostrar, va facilitar la polarització i la radicalització entre dreta i esquerra. La reforma era necessària, més en una societat endarrerida, on el 90% dels jornals eren agraris. Però tot i els projectes i la bona voluntat, la República va ser incapaç d'articular un model eficaç, i de fet, com va dir Espinosa, "el fracàs de la reforma agrària va ser el fracàs de la República". A l'hora de la veritat, la Reforma atacava a massa sectors per ser ben rebuda i la violència va ser una de les seves conseqüències. Però tot i el fracàs, cal valorar adequadament una utopia que volia beneficiar a més de 16 milions de persones i no buscava sinó una mica de justícia i d'equitat en el tracte social.

Les jornades finalitzà amb la ponència del professor **Paul Preston**, professor de la *London School of Economics*, el qual centrà la seva atenció en la memòria de la República al llarg dels anys posteriors. Els seus projectes suposaven enemistar-se amb tota la dreta, amb una Església que podia legitimar la seva actuació i uns banquers que podien finançar-los. De fet, el realment miraculós de la Guerra Civil és la resistència d'un poble que s'enfronta a tots aquests poders. Arribats al regim franquista canvia la memòria de la República. En aquests anys es comença a fer, certament, una memòria de les víctimes de la Guerra Civil i de la República, però aquesta memòria només es va permetre a la meitat de la població. A tot això es va afegir un sistema educatiu únic, amb una visió monolítica del passat recent. La situació varia amb la vinguda dels anys que s'han anomenat de la "transició". Aleshores, la por a trencar una democràcia encara fràgil va fer que la classe política fes un "pacte de l'oblit", on es renunciava a dur a terme actes que recordessin el passat i poguessin obrir velles ferides. És només en els últims deu anys, quan alguns ja consideren que la democràcia està prou consolidada, que s'està retornant a crear un debat seriós sobre aquella gent i

aquells temps. Però el debat està generant un nou malestar de tal manera que, segons **Preston**, "La Guerra Civil s'està reproduint sobre el paper". En última instància, citant aquí a **Francisco Espinosa** "el oblit no és el mateix que la reconciliació i la memòria que la venjança".

PRESENTACIÓ DE LLIBRES A L'IUHJV

El passat dia 30 de maig de 2006 el professor **John Lawrence Tone** (Georgia Institute of Technology) va presentar el seu llibre *War and genocide in Cuba 1895-1898*. (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2006). L'autor s'endinsa en un dels

aspectes més controvertits i oblidats de la guerra d'independència cubana: l'existència dels camps de concentració i la mort de fam de nombrosos civils. Tone, en un exercici d'incorrecció política, acusa els dirigents cubans com responsables directes d'aquelles morts. L'obra rebaixa el paper que jugà els Estats Units i els factors nacionals en la independència de Cuba.

Quin arrelament van tenir les forces que formaven el catalanisme en el tombant del segle XIX? **Santi Izquierdo** (*República i autonomia: el difícil arrelament del catalanisme d'esquerreres, 1904-1931*, Afers, Barcelona, 2006) ens va explicar, el passat 19 d'octubre de 2006, com ha intentat aprofundir en aquesta difícil conjuntura, on el republicanisme d'esquerreres buscava ser una alternativa clara i amb força a la Lliga. Els inicis d'aquest moviment els trobem entre 1904 i 1906 amb la formació del Centre Nacionalista Republicà (CNR) i el seu setmanari *El Poble*

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

Català. Després vingué la Unió Federal Nacionalista Republicana (1910), que s'enfrontarà als radicals de Lerroux. L'afèbliment de la UFNR i l'apropament als lerrouxistes a través del Pacte de Sant Gervasi fou mal rebut, la qual cosa provocà diverses escissions. El nou fracàs electoral originà un darrer projecte polític "in extremis": el Partit Republicà Català (PCR), que aniria de davallada fins a unir-se el 1931 a la conferència d'esquerres que va constituir Esquerra Republicana de Catalunya.

Josep Maria Salrach ens va presentar el passat 16 de novembre de 2006 l'obra *Història agrària dels Països Catalans* (Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 2004-2007), un llibre col·lectiu en 4 volums que, en paraules del

mateix coordinador, "és una síntesi cabdal, alhora que pionera". El perquè d'una obra com aquesta cal entendre'l en funció de l'espai que tracta i del seu contingut, essent la pàgina i la seva història, més enllà de les fronteres regionals, l'element clau. Poder fer una història comparada entre els diversos àmbits rurals i en les diferents èpoques és tot un repte per la historiografia actual, alhora que omple un buit. L'obra, estructurada en 4 volums segons èpoques cronològiques, ha estat coordinada experts en la matèria (Josep Guitart, Josep M. Salrach, Eva Serra i Ramon Garrabou). Una obra que ja és un referent per als estudis d'història rural.

Amb *la victòria de la creu* (Proa, Barcelona, 2006), finalista del Premi Sant Jordi de l'any 2005, **Miquel Gibert** ens narra la vida dels barons de la Granadella al llarg del s. XIX. En el text, segons ens explicà l'autor el 14 de desembre de 2006, el lector

contempla les vicissituds d'una família de fort arrelament carlista en una terra on aquest moviment tenia molt recolzament social. No obstant això, a mesura que augmentava el liberalisme, el carlisme entrà en decadència,

una decadència que també afectà els barons de la Granadella. Aleshores el seu nom i el seu passat impecable, comença a esquarterar-se i el lector descobreix certs secrets que qüestionen la seva dignitat.

El llibre de **Josep Grau** *La Llengua Regionalista i la Llengua Catalana, 1901-1924*, (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006), es centra en un dels aspectes que més va tractar la Lliga Regionalista: la defensa del català.

L'autor ens explicà el passat 22 de gener de 2007 com els regionalistes van promoure el català com a llengua de cultura, van lluitar sense èxit perquè fos declarada llengua oficial i van fomentar l'ús del català en els àmbits oficials. El propòsit del llibre ha estat analitzar quines van ser les demandes lingüístiques dels regionalistes, quina participació van tenir en les polèmiques lingüístiques del període, quins instruments van fer servir per a realitzar el seu projecte lingüístic, a quins obstacles es van haver d'enfrontar i quin va ser, en definitiva, l'abast de la seva política lingüística.

Arran del 30è aniversari de l'aparició de la revista *El Viejo Topo* (1976), **Jordi Mir** (*El Viejo Topo, treinta años después: cuando la participación es fuerza*, Ediciones de Intervención Cultural, Mataró, 2006) recull una antologia dels

seus textos més interessants, publicats entre 1976 i 1982. Segons ens comentà l'autor el passat 22 de febrer de 2007, la selecció que ha fet vol il·lustrar els temes essencials d'una revista que fou radical i plural alhora. Una revista perseguida des del poder en els difícils anys de la Transició democràtica i que va prioritzar el debat per damunt dels axiomes dogmàtics. A llarg de les seves planes recordem quins van ser els grans temes del moment: el feminisme, ecologisme, l'alliberació sexual, la cultura i la contracultura...

SEMINARI DE L'IUHVJVV. 2006-07: "RETONAR LA VEU ALS SENSE VEU, FER VISIBLES ELS INVISIBLES"

El Seminari de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives s'ha centrat sobre la invisibilitat social en la història, sobre aquelles realitats de la societat que sovint passen ocultes als historiadors per la dificultat de treballar-les.

La professora **Margarita Sánchez Romero** d'Història (Universitat de Granada) va impartir el passat 21 de novembre de 2006 una sessió sobre el treball invisible, dones i tecnologia a l'Edat del Bronze. L'objectiu era aportar noves perspectives en la valoració del treball de les dones, no només en les tasques domèstiques, sinó també en altres que afectaven a tota la

societat. El concepte de tecnologia normalment no està associat a les dones, ja que es considera que les seves tasques no requereixen ni experiència ni coneixements especialitzats. La professora Sánchez Romero va mostrar com les excavacions de Penyalosa, un conegut jaciment de l'edat del Bronze, semblen qüestionar aquesta imatge tradicional del treball femení. Efectivament, en Penyalosa es fa pales que les dones van estar plenament integrades en el procés de producció metal·lúrgica, incloent-hi tant l'extracció del mineral, el seu tractament i la producció de motlles ceràmics.

José Luis Ruiz-Peinado (Universitat de Barcelona) per la seva banda, ens oferí el 12 de desembre de 2006 una aproximació a la problemàtica dels Mocambos i Quilombos al Brasil, els quals es debaten entre la invisibilitat i el reconeixement dels seus territoris. El cas resulta interessant d'analitzar, perquè aquestes comunitats d'origen africà han estat certament oblidades o menystingudes en la historiografia tradicional del Brasil. El po-

nent exposà els intercanvis que s'hi van donar entre el Brasil i l'Àfrica des d'una perspectiva històrica i arenent el context polític, econòmic i religiós. D'altra banda, es va descriure la situació actual d'aquestes comunitats. El fenomen representa un exemple de la lluita dels col·lectius afroamericans per sobreviure a l'esclavitud i posa de manifest el fort component afroamericà, sovint oblidat o invisible, que forma part de la complexa identitat brasilera.

El professor **Ucelay-Da Cal** (UPF), en la sessió que impartí el 23 de gener de 2007, va centrar la seva atenció en exposar les idees historiogràfiques que hi ha al darrera d'un recent article seu sobre *Clara Campoamor, la Constitució republicana de 1931 i la visió d'Espanya com a "societat nova"*. Un article que l'autor ha escrit d'una manera conscientment polèmica. La recerca historiogràfica ha avançat molt en els darrers anys, si bé per al professor Ucelay-Da Cal això no significa que es faci reflexió no polititzada al respecte. Hi ha tota una sèrie de temes de reflexió (repressió, identitat, democràcia, classe) que no s'han repensat prou i que hi són darrera d'articles com el seu i que donen per a una reflexió prou acurada. Tots ells representen aspectes sovint invisibles als historiadors però que forneixen l'estructura del nostre discurs i el condicionen.

El 23 de febrer de 2006 passat **Montserrat Pantaleón** (professora d'IES) abordà la qüestió de l'assistència benèfica que la Casa de Caritat de Barcelona va prestar als asilats entre els anys 1868 i 1913, un aspecte de la industrialització catalana sovint oblidat o invisible. Creada l'any 1802, va omplir els buits assistencials que generava el nou procés productiu industrial i que no podien ser coberts amb les institucions benèfiques heretades de l'Antic Règim. La preferència per fer de la Casa un asil on només es donés assistència a dones, nens desamparats i orfes, vells i malalts, i no a persones sanes en edat de treballar, va comportar que la Casa s'assemblés a les *workhouses* angleses. L'educació i instrucció que rebien els nens a la Casa estaven encaminades a formar aprenents i minyones i, per tant, proporcionar mà d'obra al procés d'industrialització català. D'altra banda, l'assistència a les dones va tenir com a fi difondre els valors tradicionals i estendre i consolidar la idea de família burgesa basada en la dona com a pilar de la llar i fomentadora de la moral cristiana i d'estalvi.

La professora **Patricia Soley-Beltran** (Universitat Ramon Llull) ens parlà el 13 de març de 2007 del desenvolupament de l'etiologia de la transsexualitat i de la creació de la distinció sexe/gènere com a protocol mèdic per al seu tractament. Aquest element va ser utilitzat com una eina retòrica del feminisme. L'anàlisi de l'evolució de la distinció sexe/gènere des de la història de la ciència i del feminisme posa de relleu interessants qüestions teòriques relatives al construccionisme social del gènere i a l'estatut del cos.

Finalment, el professor **Vicente Lull Santiago** (UAB) en la seva conferència, titulada *Niños y clases sociales en una sociedad de la Edad de Bronce de la Península Ibérica*, ens va proporcionar el passat dia 17 d'abril de 2007 una anàlisi centrada en el tractament que els nens i nenes rebien en morir a la comunitat prehistòrica de "El Argar", una de les societats més emblemàtiques de l'Edat del Bronze europeu (1800-1700 a. C.), situada geogràficament entre les províncies d'Almeria, i Múrcia. L'estudi permet estudiar l'estratificació social partint de l'aixovar trobat a les tombes, de manera que s'intenta aclarir si la societat agrària establia normes d'accés dissimètric en el consum funerari. Així es pot valorar les relacions de propietat i endevinar a quin col·lectiu social pertanyien els infants.

II JORNADA SOBRE RELACIONS DE GÈNERE: MARGINADES I MARGINATS O COM VIURE AL MARGE DE LA SOCIETAT

Consolidant una tradició començada l'any 2006, el passat 27 de març de 2007 tingueren lloc les *II Jornades sobre relacions de gènere*, coordinades per Marie Costa i Agnès Garcia. L'objectiu era debatre sobre la marginació i com tot sovint han estat les dones qui s'han vist immerses dins d'aquesta categoria. Milagros Rivera (Universitat de Barcelona) posà de manifest que la historiografia més progressista del segle XX s'ha extralimitat en l'ús del concepte marginació associat a les dones, oblidant que aquestes tingueren en el passat espais importants de llibertat. Rivera defensà que cal construir una història de les dones apartada del victimisme i de la visió patriarcal. Per la seva banda, M. Eugenia

NOTÍCIES

Monzón (Universitat de La Laguna) aprofundí en com evolucionà la visió que es tenia a l'Antic Règim de la prostitució, entesa primer com un mal necessari i després com un perill que calia eliminar. Amb tot, mai es va abordar l'autèntic nucli de la qüestió: els contextos que van portar a les dones a entrar dins

l'ombra de la marginació. En contrast amb aquesta visió, la ponència de M. Elisa Varela (Universitat de Girona) abordava un tema diferent: "l'autoritat relacional", és a dir, com un nombre considerable de dones van exercir graus de poder notables, no basant-se en el prestigi personal o dignitat, sinó a través de xarxes de relació. Un enfocament més lligat al present va tenir la sessió de Montserrat Duch (Universitat Rovira i Virgili), la qual feu un recorregut històric del contracte social de les dones durant el segle XX i la seva lluita per superar la condició subalterna. Per últim les jornades foren tancades per Pere Solà (Universitat Autònoma de Barcelona), el qual analitzà l'obra de Julià Vallet i Miquel Gibert, que narra la història d'una dona immersa en la marginació de la Barcelona de principis de segle XX i que lluita, sense gaire èxit per sortir-ne. Les jornades acabaren amb una reflexió final on es posà de manifest que encara hi ha molts conceptes i problemes comuns a cada moment històric que cal definir millor per poder aprofundir en el coneixement.

LA BIBLIOTECA DE L'IUHVJVV COMMEMORARÀ ELS 200 ANYS DE L'INICI DE LA GUERRA DEL FRANCÈS (1808-1814).

L'IUHVJVV i la biblioteca han decidit aprofitar el 200 aniversari de l'inici de la Guerra del Francès per a digitalitzar el seu fons de fullets

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

impresos durant aquest període. Es tracta de 659 fullets de temàtica molt variada que es van integrar a la biblioteca provinents de tres fons principals: Donació del Dr. Josep Fontana i Lázaro; Fons Joan Creixell i Donació dels germans Nadal Caparà.

El text digitalitzat dels fullets ja és accessible a través de dues vies de consulta: el catàleg web de la biblioteca i el dipòsit digital del Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya: Memòria Digital de Catalunya (MDC) <http://mdc.cbuc.cat/index.php>.

NOVETATS BIBLIOGRÀFIQUES

Albareda, Joaquim (ed), *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya Moderna (segles XVII-XIX)*, Editorial Base, Barcelona, 2007.

Aubet Semmler, M. Eugènia, *Comercio y colonialismo en el Próximo Oriente antiguo los antecedentes coloniales del III y II milenios a.C.*, Edicions Bellaterra, Barcelona, 2007.

Delgado Ribas, Josep M., *Dinámicas imperiales, 1650-1769. España, América y Europa en el cambio institucional del sistema colonial español*, Edicions Bellaterra, Barcelona, 2007.

Fontana, Josep, *De en medio del tiempo. La segunda restauración española, 1823-1834*, Barcelona, Crítica, 2006.

Fontana, Josep, *La época del liberalismo*, Crítica/Marcial Pons, Barcelona/Madrid, 2007.

Torras Elias, Jaume, *Fabricants sense fàbrica. Els Torelló, d'Igualada (1692-1794)*, Eumo, Vic, 2007.

BREUS

Maria Martín Grau i Eduard Martí Fraga, estudiants de doctorat de l'IUHJV, han estat guardonats amb la XVI Beca Fundació Noguera, que s'atorga a projectes innovadors de recerca que treballen amb fonts notarials, i amb la III Beca Ernest Lluch, que s'atorga als projectes de recerca que continuen les línies d'investigació dutes a terme pel conegut historiador i polític, respectivament.

Més informació:

www.upf.edu/huma/mon

CURS DE DOCTORAT (2007-08)

L'Europa de l'Antic Règim: Joaquim Albareda Salvadó

Espanya en el segle XX: Josep Fontana Lázaro

Sistemes Colonials: Josep M. Fradera Barceló

Catalunya Contemporània: Enric Ucelay Dacal

Mon greco-romà: Marina Picazo Gurina

Catalunya medieval: Josep M. Salrach Marés

Història de Xina: Dolors Folch Fornesa

Història Econòmica: Torras Elias

Història dels Estats Units: Josep M. Delgado Ribas

Magreb i Orient Mitjà: Eloy Martín Corrales

Món sumeri: Miquel Civil Desvues

Arqueologia del Pròxim Orient: M. Eugènia Aubet Semmler

Europa en el Segle XX: Maricó Janué Miret

MÀSTER EN HISTÒRIA DEL MÓN DEL DEPARTAMENT D'HUMANITATS DE LA UPF. Curs 2007-2008

Primer semestre

Nació i nacionalismes. Enric Ucelay Da Cal.

La fam en el món. Josep M. Salrach.

Sistemes colonials i societats extracuropees. Josep M. Fradera.

Diàspores. Jaume Torras.

Persecucions ètniques i genocidi en el món contemporani. Maricó Janué.

La construcció de l'estat modern a Europa. Joaquim Albareda.

Europa i el món islàmic. Eloy Martín Corrales.

Poder polític i tecnologia. Miquel Civil.

Fronteres i colònies des de l'arqueologia. Ana Delgado.

Convivència: cristians, jueus i musulmans a la Península Ibèrica. Víctor Fariás.

Contactes de Xina amb altres cultures. Dolors Folch.

Seminari de recerca.

Segon semestre

Sistemes colonials en la Mediterrània Antiga. Maria Eugènia Aubet.

La guerra freda i el seu llegat. Josep Fontana.

La formació dels imperis al món modern i contemporani. Josep M. Delgado.

Els xinesos en el món. Manel Ollé.

El llegat colonial a l'Amèrica Llatina. Juan Carlos Garavaglia.

Gènere i esclavitud al Món Antic. Marina Picazo.

Esclavitud i abolicionisme. Martín Rodrigo.

El treball a la fàbrica. Albert García.

Servidors de l'estat i el mercat. Stephen Jacobson.

Formes d'organització política en el segle XIX. Josep Pich.

Seminari de recerca.

NOTÍCIES

XVII SEMINARI PER A PROFESSORAT D'HISTÒRIA D'INSTITUTS D'ENSENYAMENT SECUNDARI. Curs 2007-2008

El seminari per a professors d'ensenyament secundari, que organitza cada curs l'IUHJV en col·laboració amb un ampli grup de professors d'Història d'Instituts d'Ensenyament Secundari de diverses localitats catalanes, celebrarà enguany la catorzena edició. L'objectiu és oferir un estat de la qüestió clar i suggeridor destinat a la seva posterior divulgació a l'aula. El Seminari consta de vuit sessions distribuïdes al llarg de tot el curs. Les sessions (exceptuant la darrera) constaran d'una exposició i d'un col·loqui posterior que requerirà la participació activa dels assistents. Prèviament es facilitaran materials de lectura o bibliogràfics. Aquest any s'han realitzat les següents ponències:

DATA	TÍTOL PONÈNCIA	PONENT
28 d'octubre	<i>Xina avui</i>	Manel Ollé Rodríguez, de la UPF
18 de novembre	<i>Economia i ecologia</i>	Enric Tello Aragay, de la UB
16 de desembre	<i>La transició a debat</i>	Xavier Domènech Sampere, de la UAB
20 de gener	<i>Lejos del frente</i>	Carlos Gil Andrés, de l'IES de Miranda d'Ebre
17 de febrer	<i>Cambo</i>	Borja de Riquer Permanyer, de la UAB
17 de març	<i>Models comparats d'educació a secundària</i>	Joaquim Prats Cuevas, de la UB
21 d'abril	<i>La Guerra Freda</i>	Jospe Fontana Lázaro, de la UPF
19 de maig	<i>Sortida a Corbera d'Ebre</i>	-----

HORARI I LLOC: Les sessions tenen lloc els dissabtes al matí, de 10.00 a 13.00 hores.

Més informació: www.upf.edu/iuhjv · Telèfon: 93 542 1700 · Correu Electrònic: IUHJV@upf.edu

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

III JORNADES DE DEBAT EN HISTÒRIA DEL IUHVJVV: REFLEXIONS SOBRE LA TRANSVERSALITAT DEL TERME COLONIALISME: DELS ORÍGENS DE LA CIVILITZACIÓ ALS NOSTRES DIES

Seguint una tradició que ja té més de 15 anys, entre els dies 11 i 12 de maig passat l'IUHVV va organitzar les *III Jornades de Debat en Història*. El tema d'aquest any era reflexionar, com va dir Jaume Torras, director de l'Institut, sobre si el concepte de colonialisme és pertinent avui dia. Les jornades pretenien valorar la transversalitat que el terme posseeix, especialment quan s'analiza des d'una perspectiva àmplia, que engloba tant els orígens de la civilització com les problemàtiques contemporànies.

La professora Ana Delgado Hervás (UPF) va defensar la capacitat que ofereix l'estudi de la perifèria del món colonial per deconstruir la visió tradicional del colonialisme, que considera el fet colonial amb un discurs asimètric, de conqueridors i conquerits. Amb la seva ponència *Colonialismes fenicis en el sud d'Ibèria: històries precedents i formes de contacte*, analitzava el model d'instal·lació colonial dels fenicis a la costa de Huelva i al Cerro del Villar (Màlaga). La professora destacà que no hi ha solucions úniques en les relacions colonials. En el cas de Huelva els fenicis s'instal·laren en un lloc on existia una societat anterior amb una cultura material pròpia. Allí hi havia una xarxa comercial clara, controlada per una elit dirigent autòctona, la qual afavorí l'arribada dels fenicis en un pla d'igualtat i l'establiment de relacions comercials. La presència fenícia era en el fons una manera d'afirmar el poder d'aquesta elit dirigent. El Cas del Cerro presenta un tarannà diferent ja que no hi ha una societat autòctona tan desenvolupada com a Huelva. Aquí es percep una clara separació entre els fenicis i les comunitats rurals, on la relació comercial no és d'igual a igual. Els casos mostren com el fet colonial posseeix un format múltiple, on les interaccions es produeixen en ambdós sentits i la història també pot ser escrita sota les dues perspectives.

Certament el terme *colonialisme* per parlar del moviment migratori grec resulta avui dia conflictiu. La ponència *Greek colonialism in the Iron Age West Mediterranean* del professor Ian Morris (Universitat de Stanford, EUA.) va mostrar la complexitat

de l'estudi colonial a l'edat del Ferro. Les realitats socials de cada cas, les motivacions i el desenvolupament que una colònia tingué són prou diferents per encabir-les sota un únic terme. El procés colonial va ser molt fluid en el temps, i van intervenir nombrosos factors, el pes dels quals no sempre és fàcil de discernir. Fins a quin punt els habitants d'una colònia són grecs? O més aviat se senten "grecs" en un moment concret de la seva evolució? Quan ho són? Quan ho deixen de ser? En alguns casos la cultura autòctona és superior a la dels nousvinguts, la qual cosa implica un tipus concret de relació. En altres casos succeeix el contrari. Només cal fer una ullada a les excavacions de Sicília, de Sardenya, Etrúria o Huelva per adonar-se de la gran varietat de models i formes existents.

Pel professor Morris del que estem tractant en el fons és dels processos de transmissió cultural, on l'important no és tant la identitat del colonitzador com la qualitat de la colonització.

El professor Peter Van Dommelen (Universitat de Glasgow, Regne Unit), mostrà les dificultats que l'estudi del colonialisme presenta avui dia. Amb la sessió *Colonial comparisons and material concerns: archaeological approaches to colonial studies* Van Dommelen va fer un ràpid repàs de les teories que posen èmfasi en la consideració del fet colonial com una dominació més cultural que no pas econòmica o militar, i va mostrar com aquesta concepció no és vàlida per al colonialisme dels segles XIX i XX. Les evidències arqueològiques estan mostrant que, quan s'observa amb més detall el colonialisme fenici o grec, la realitat és molt més complexa. Un exemple clar d'això són els *Nuraghi* de Sardenya. Situat a l'interior de l'illa, els *Nuraghi* ens parlen d'una cultura pròpia, que evoluciona i sobretot s'adapta al pas del temps. Les seves estructures en ocasions mostren d'influències greges, d'altres de púniques, d'altres de trets autòctons. Són una mostra del que podríem anomenar "monuments subalterns", resultat d'un procés de resistència i d'aculturació simultàniamen. Cal valorar la cultura material no com una realitat estàtica sinó dinàmica, en constant canvi i adaptació. Sota aquesta perspectiva, quin paper hem d'atorgar al procés colonial?

A través del repàs historiogràfic de les obres de diversos autors (Robert Bartlett, Joshua Prawer, Miquel Barceló, Angus McKay), Josep Torró (Universitat de València) revisà conceptes fins ara considerats claus sobre les colonitzacions medievals. La seva ponència *La experiència colonial catalana en el context de la expansió feudal europea* mostra com la conquesta i colonització catalana del regne de València entre 1238 i 1244, i de Menorca l'any 1287 permeten veure experiències diverses de control de la població local, que alhora serveixen com a guia i referència de comparació amb altres casos de l'època medieval: els dominis

fins a principis del segle XIX les croades varen ser percebudes com un fenomen europeu, però no nacional. Ronnie Ellenblum (Universitat de Jerusalem, Israel) destacà que fou a partir de 1830 quan el discurs històric sobre les croa-

des es va fonamentar en la idea que havien suposat un fracàs, i d'ençà aquest postulat es van cercar les causes. La seva ponència *Spatial Pattern of Frankish Settlement and the Islamization of the Countryside* va demostrar que la manca de seguretat dels regnes francs, els problemes d'assentament, la creixent islamització de la població i la qüestió de la constant immigració expliquen part d'aquest fracàs. Tot i així, en l'imaginari col·lectiu continua pervivint fins avui el mite dels creuats com els coratjosos lluitadors i devots religiosos.

El professor Martín Rodrigo (UPF) buscà enriquir el debat actual sobre el cost econòmic de les colònies des del punt de vista de la metròpoli. La ponència *Más costes que beneficios? La España liberal y la perla de las Antillas*, va fer un breu repàs a l'historiografia recent sobre la qüestió, i va mostrar com el problema principal es troba en l'amplitud del marc temporal i la varietat de situacions. Per aquesta raó la seva sessió se centrà en un cas ben concret: Cuba. Valorar si el "petit imperi" fou beneficiós per la metròpoli exigeix un complex estudi, però es poden apuntar algunes línies de treball. En primer lloc cal considerar que des de la perspectiva fiscal la despesa per Espanya fou molt reduïda, i que de fet l'economia cubana va ajudar a sostenir els costos de l'Espanya liberal. D'altra banda la balança comercial sempre fou favorable per la península. A més, a partir de 1820 Cuba esdevé un trampolí per establir relacions comercials amb l'hemisferi sud. La suma de tots aquests factors apunten que, si bé no resulta fàcil quantificar, sembla que Cuba per Espanya tingué pocs costos i molts beneficis.

Com desenvolupar unes estructures que permetin governar una realitat social diferent de la metròpoli? A nivell polític la colonització suposa la necessitat de poder dirigir un territori sota unes lleis, però aquest principi no sempre resulta fàcil d'aplicar. Amb la sessió *Governar colònies* el professor Josep Mª Fradera (UPF) féu una aproximació a la problemàtica que generà el govern de les Antilles. Unes illes instaurades en la societat de plantació i on la majoria de la població, esclava o mulata, es trobava governada per la minoria blanca metropolitana. Com mantenir unida una societat tan diferent? S'havien desenvolupat diferents sistemes de participació que permetessin canalitzar el descontentament social. El ponent exposà els diferents models de govern (anglès, francès i espanyol), centrant la seva atenció en els casos de Jamaica, Cuba i Santo Domingo. La conclusió a la que s'arriba és que les particularitats de cada lloc exigeixen adaptacions especials. Cal pensar que a Jamaica l'excés d'aperturisme portà a la revolució i pèrdua de la seva assemblea representativa, mentre que a Barbados això mai succeí.

Dins del context dibuixat pel professor Fradera sobre la forma de govern de les colònies, la ponència *Formación y desarrollo del proyecto Español en las Islas Filipinas. 1565-1762*, del professor Luis Alonso Álvarez (Universitat de la Coruña), pretenia mostrar la versatilitat d'un cas ben particular: Filipines. La seva colonització fou moguda inicialment per un desig de control de la ruta de les espècies, després per crear un "imperi universal" i finalment per esdevenir un punt defensiu de les colònies americanes. Des de la perspectiva colonial el govern filipí es va concebre amb la finalitat que el seu manteniment no generés excessives despeses. Això es va assolir gràcies al sistema fiscal i a la presència dels colons americans. Les reduccions facilitaren una clara divisió entre els encomenderos i la població local, i en aquest context, les ordes religioses tingueren un protagonisme molt més gran que al continent americà. Van ser aquestes particularitats les que facilitaren

NOTÍCIES

que la presència espanyola es mantingués fins 1898.

El professor Josep M. Delgado (UPF) va centrar la seva conferència *Dinàmiques colonials en el canvi institucional de l'absolutisme borbònic en l'època de Carles III*. En la seva opinió, Espanya partia amb avantatges comparatius davant Anglaterra i Holanda per fer més poderós el seu imperi a Amèrica, un cop perdudes les possessions europees el 1713. L'eficiència de la complexa estructura institucional dels dominis ultramarins, juntament amb la flexibilitat i la cessió de la sobirania

a Amèrica en mans de les burocràcies colonials, va permetre que les reformes dels anys 1750-1792 poguessin qualificar. Que el reformisme no anés més enllà de certs retocs a la hisenda i el tracte amb els indígenes s'explicaria pel fet que la monarquia espanyola mai va pretenir abordar en realitat tot un canvi institucional, ja que fent-ho s'haurien posat en perill els mateixos fonaments de l'estat absolutista.

Amb la ponència *La historia la escriben los vencedores: la reconstrucción norteamericana del pasado español en Filipinas (1898-1930)* Glòria Cano (UPF) va mostrar-nos el cas de construcció d'un discurs imperialista: *The Philippine Islands 1493-1898*, un projecte editorial al servei de la política imperialista nord-americana a principis del segle XX, i en el moment en què els EUA controlaven les Filipines. Aquest projecte pretenia recollir documents i manuscrits espanyols sobre les Filipines que servissin d'ajut als nous administradors nord-americans de les illes. Glòria Cano exposà com el projecte tenia múltiples deficiències, amb interpretacions errònies dels manuscrits i conclusions poc acurades. La conclusió a la qual s'arriba és que només va servir per justificar el projecte imperialista nord-americà.

El professor Antonio Miguel Bernal (Universitat de Sevilla) va cloure les Jornades amb un repàs personal sobre conceptes com colonialisme i imperialisme, relacionats amb la Monarquia Hispànica dels segles XVI-XVIII. Segons la seva opinió, aquests termes estan molt relacionats amb la construcció nacional d'Espanya i dels països sorgits de les antigues colònies americanes. La relació entre els costos i els beneficis de l'imperi espanyol a Amèrica poden ajudar-nos a matisar limitacions terminològiques massa tancades sobre aquestes nocions alhora que observar la seva versatilitat. Bernal considerà que s'ha de fer una història prou acurada sobre els imperis moderns, per evitar que es confonguin amb els del segle XIX.

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

HOMENATGE A JOSEP TERMES I ARDÈVOL

Un dels primers professors de l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives (IUHJV) s'ha jubilat. Vaig ser alumne d'en Termes a la Universitat de Barcelona, però el vaig començar a tractar en inscriure'm a la primera edició del curs de doctorat de l'IUHJV de la gairebé acabada de fundar Universitat Pompeu Fabra, en un pis del carrer de Muntaner. Va ser un període memorable, on apreníem tant o més que a classe a les tertúlies-debat que freqüentment protagonitzaven el primer director de l'Institut, Josep Fontana, amb alguns dels professors, especialment, en Termes, l'Eva Serra i la Núria Sales.

Josep Termes es formà a la Universitat de Barcelona, on estudià Filosofia i Lletres, secció Història, i s'hi llicencià el 1963. El curs 1963-1964 va ser professor Lector d'Espanyol a la Universitat de Sheffield. En tornar a Barcelona s'integrà en el Seminari de pensament socialista espanyol dirigit per Carlos Seco Serrano (on publicà la seva tesina *El movimiento obrero en España. La Primera Internacional, 1864-1881*). Va ser professor ajudant a les facultats de Filosofia i Lletres i Econòmiques, fins a la seva expulsió, el 1966, per assistir a la fundació del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona. L'any següent va ser coautor amb Emili Giralt i Albert Balcells d'*Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*. El 1968 va passar a formar part de la Universitat Autònoma de Barcelona, on es doctorà el 1971, amb la tesi

Anarquismo y sindicalismo en España: la Primera Internacional, 1864-1881, que publicà el 1972. El seu estudi sobre la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors, conjuntament amb la tesi de Casimir Martí, iniciaven els estudis d'història social a Espanya. Ha estat un impulsor de la recerca dels corrents populars del catalanisme amb l'article *El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873* (1972) i la ponència *El nacionalisme català: problemes d'interpretació* (1974). També va ser un dels fundadors i membre del consell de redacció de *Recerques*.

El 1976 tornava a la Universitat de Barcelona com a professor agregat d'Història Contemporània, el 1982 va guanyar la càtedra i al cap d'una dècada va passar a exercir de catedràtic a la UPF, fins a la seva jubilació el curs 2005-2006. Durant aquest període ha impulsat molts treballs de recerca vinculats a l'obrerisme i al catalanisme. Ha impartit cursos, seminaris i conferències que s'han concretat en publicacions com *Federalismo, anarquismo y catalanismo. La Primera Internacional en España (1868-1881)*, el 1977; *La inmigración a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme*, el 1984, o el volum de la *Historia de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, el 1987. L'interès en el període de la segona República i la Guerra Civil es reflecteix en obres com *Cartells de la República i la Guerra Civil* (1978) o el recent treball sobre la Fatarella (*Misèria contra pobresa. Els fet de la Fatarella del gener de 1937*), mentre que la seva visió del catalanisme ha quedat reflectida a la *Historia del catalanisme fins al 1923*. També va ser l'autor del resum històric en què es basà el guió de la pel·lícula d'Antoni Ribas *Victoria: la gran aventura d'un poble* (1983). La seva activitat intel·lectual ha estat reconeguda amb el premi d'Honor de les Lletres Catalanes del 2006. A la UPF Termes, a més d'explicar Història Contemporània als alumnes d'Humanitats, ha impulsat moltes recerques i tesis doctorals a l'IUHJV. Ben segueix que continuarà amb les seves publicacions sobre obrerisme i catalanisme.

Ben segueix que continuarà amb les seves publicacions sobre obrerisme i catalanisme.

“Divorcios a la verdad (exclama un zeloso orador) tan ordinarios hoy en el mundo, que podemos mirarlos como la afrenta de nuestro siglo: divorcios, de donde quasi indefectiblemente resulta la ruina de las casas, aún las más bien establecidas, y en quienes vemos cumplirse a la letra la sentencia de Jesu-Christo de que todo Reyno dividido padecerá la desolación: divorcios en los que viven algunas veces sin escrúpulo personas dadas por otras parte a los ejercicios de la devoción, sin acordarse de que el deber primero de una sólida piedad respecto a ellas, y en quanto puede depender de sus ciudadanos, es permanecer en una sociedad que Dios mismo las ha formado, o debido formarlas”

(Gavino de Valladares, bisbe de Barcelona. Avisos sobre el modo con que deben conducirse con los divorciados, 12 de octubre de 1822)

La història de la relació entre les dones i els homes és fonamental per a entendre i completar el conjunt de la història dels conflictes. L'estudi del gènere femení no es pot realitzar independentment del gènere masculí, com tampoc a la inversa. Tan trivial i familiar com pot semblar, l'estudi del gènere abasta una gran diversitat de formes i d'interpretacions, disperses entre disciplines que de vegades s'ignoren.

Fins al anys setanta, una determinada i majoritària tendència historiogràfica havia imposat una història amb una única veu, la veu masculina i la de les personalitats importants oblidant-se de la veu femenina i d'altres grups socials. Des de llavors, no han parat de créixer els estudis sobre la història de les dones, si bé alguns han posat de manifest l'evident discriminació femenina sense mirar més enllà i donant una visió victimista que dificulta cercar una alternativa a la història basada en el patriarcat. Seguint la línia de Maria Milagros Rivera Garreta, ens sembla més apropiat valoritzar la llibertat de les dones al llarg de la història per construir una història de les dones.

Bé doncs, per al tema que ens ocupa, tant els processos de divorci empresos entre marits i mullers davant del Tribunal Eclesiàstic (*Arxius Diocesans de Barcelona*) com les sol·licituds d'entrada i els llibres de registre de la Real Casa de Hospici i Refugi de Barcelona (*Arxius Històrics de la Casa de Misericòrdia de Barcelona*) apor-

ten testimonis de la vida quotidiana de les parelles, ajuden a la reconstrucció d'una història dels conflictes de gènere i contradiuen la passivitat i la manca de llibertat de les dones.

Aclarim, abans que res, una qüestió prèvia. Què entenc quan parlem de divorci? El matrimoni era indissoluble i ho va ser fins a la segona República. El *divortium* significava la separació de llit, taula i casa, i no el divorci com s'en-

llutiar el desig de les dones a fer-se escoltar i lluitar amb els mitjans que disposaven enfront de les desigualtats que patien.

Entre 1775 i 1825, pel que fa a les demandes, les denúncies de dones són més nombroses que les dels homes per diferents motius, entre els quals es troben els maltractaments dels marits, l'adulteri i, sobretot, qüestions econòmiques. Les dones criticaven l'ociositat, la falta d'assis-

LA VEU DE LES DONES CATALANES EN ELS CONFLICTES MATRIMONIALS (1775-1825)

Marie Costa

tèn actualment. La font esmentada ens permet examinar la dicotomia i ambivalència del terme "divorci" i la seva interpretació en aquella època: divorci formal legalitzat pel Tribunal Eclesiàstic i divorci informal (abandonaments, reclusió a un establiment benèfic o a un convent, etc.). Costa explica fins a quin punt va ser comú el divorci informal a finals del segle XVIII i principis del XIX. En moltes ocasions, els testimonis dels processos de divorci posen de manifest l'existència d'un divorci informal previ al divorci formal. Creiem que va ser important per aquests testimonis, per les admissió a l'hospici i familiar com per semblar, la perseverança dels moralistes, de les autoritats civils i eclesiaístiques per mantenir el nucli familiar, però sobretot perquè representava la via més fàcil, més ràpida i menys costosa per a les parelles. En aquella època existia tres tipus de divorcis formals: "la separació interina" (que era teòricament de duració breu), el divorci temporal (que oscil·lava generalment entre els dos i els deu anys de separació) i el divorci perpetu (que era poc freqüent i suposava la separació definitiva de la parella).

Aquesta mateixa font permet analitzar, d'altra banda, el dimorfisme sexual respecte als demandants (diferència numèrica entre els demandants) així com les diverses queixes (adulteris, malalties venèries, impotència sexual, desobediència, prostitució, mal govern de la casa, bogeria, falta d'assistència, etc.). Si els moralistes, com el bisbe de Barcelona Gavino de Valladares, al·ludien a la manca de preparació matrimonial com a principal causa dels divorcis (desinterès per part dels joves, coaccions dels pares, galanteria, etc.), la realitat mostra un univers més complex que té un dels seus trets rellevants en l'incompliment dels paràmetres que exigia el matrimoni en aquella època i so-

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

Cal recordar que a partir de la segona meitat del segle XVIII, existí per part d'alguns il·lustrats, com Jovellanos, Campomanes o Ward, la voluntat de crear una pedagogia de masses ja que el poble, i més en concret les dones representaven una font capaç d'estimular l'economia i pal·liar el retard que patia la societat espanyola. Com especificquen K. Honeyman i J. Goodman, la divisió sexual del treball en les manufactures preindustrials no només tenia la seva arrel en els gremis sinó també en les polítiques de l'Estat. L'any 1769, mitjançant la intervenció de l'Estat, es creà la Junta de Comerç, cosa que significà canvis a les corporacions. La Junta de Comerç va començar a controlar les corporacions i va impulsar la dinamització d'altres sectors de produccions manufacturades en les quals participaven activament les dones. Els agremiats, i més concretament els oficials, s'oposaren a la presència de les dones en el mercat manufacturer i als empresaris que contractaven ma d'obra femenina (sedaires, etc.), provocant així situacions conflictives. Tanmateix, els gremis fora de Barcelona no estaven tant controlats i utilitzaven dones, les quals treballaven a domicili. Sobre aquest aspecte, cal esmentar, els treballs de Jaume Torras, que han explicat com s'operaven aquest tipus de transformacions sorgides, a vegades, des de l'interior del gremi mateix.

Conforme anava avançant el segle XVIII, els gremis anaven perdent influència i poder alhora

ra que es veien obligats a tolerar a la integració de les dones. Els gremis de mitgers de seda permetien que les dones elaboressin els seus productes a casa i els venguessin elles mateixes (AHCMB, *Font Junta de Comerç, Llibre 19*, p. 33). Així doncs, a finals del segle XVIII i principis del XIX, les dones catalanes es feien visibles als espais públics i a les botigues, i manifestaren la seva capacitat de decisió en els assumptes materials i comercials. Algunes d'elles es convertiren en propietàries de les fàbriques d'indianes ja que aquestes no formaven part dels gremis. Segons Marta Vicente, entre 1780 i principis del XIX, un 20% de les fàbriques (unes 120-130) pertanyien a dones.

El desenvolupament del treball femení i la seva presència a les manufactures foren facilitats per les Reials Cèdules de 1779 i 1784. A través d'aquestes cèdules va tenir lloc un procés de liberalització evident en l'accés al treball que autoritzava les dones a intervenir en activitats pròpies del seu sexe i posava fi a les limitacions que havien imposat els gremis fins llavors. En les *Instituciones del derecho publico general de España con noticia particular de Cataluña*, Ramón Lázaro Dou y Bassols al·ludia a les Reials Cèdules del 12 i 14 de desembre de 1784. La primera permetia a les dones de qualsevol classe treballar en "los ejercicios de manufacturas de qualquier fábrica de medias de seda, filadís y algodón" i la segona concedia "la libertad de fabricar lienzos de lino y cáñamo sin sujeción a marca, de que se hablará en su lugar sin distinción de hombres y mujeres".

La realitat posava de manifest el desfasament del teòric model salarial, de la teòrica divisió del treball i del tradicional discurs de la domesticitat. Malgrat la ideologia hegemònica aleshores que considerava el salari femení com un complement del salari masculí, les dones sovint aportaven el gruix del salari familiar. Això explica per què, malgrat la inferioritat de la retribució salarial o la diferència d'oportunitats en el mercat laboral, moltes dones preferissin viure separades dels seus marits que mantenir-los. Els treballs no estables, irregulars, caracteritzaven la societat preindustrial i no només eren assumptes per dones sinó també per homes. Tal com ens demostren els casos d'incompliment de paraula de matrimoni iniciats a Barcelona en aquella època (ADB), la inestabilitat laboral del promès podia impedir la celebració de l'esponsori. Els processos de divorci posen en relleu que la situació laboral dels marits originava conflictes en el si de la família que conduïen de ve-

gades a la separació de la parella. La pobresa podia originar disputes matrimonials i les separacions incrementar en alguns casos la pauperització tant dels marits com de les dones. Aleshores, entraven en joc les xarxes de solidaritat, sobretot de tipus familiars.

Tal com ha demostrat Montserrat Carbonell, les dones, a la recerca del benestar, van tenir un paper fonamental les estratègies de supervivència familiar per la seva capacitat d'adaptació a aquestes economies, per la manca d'especialització i per la pluriactivitat femenina, ja que durant el seu cicle de vida moltes d'elles van exercir diferents tipus de treball: rentadores, filadores, criades, etc. Per tot plegat, sostenim com a hipòtesis que el marc jurídic català (que permetia la recuperació del dot i obligava els marits a pagar una pensió alimentària), la construcció de les xarxes de solidaritat entorn als divorciats i la participació molt activa de les dones casades en el mercat laboral, expliquen la gosadia de les dones a l'hora de la ruptura matrimonial.

Si bé és prou coneguda la importància dels capitols matrimonials o cartes dotals per pactar el matrimoni (establiment de la quantitat del dot, de l'escreix o l'aportació d'altres béns, etc.), aquests documents foren també determinants a l'hora de repartir els béns entre els esposos en procés de divorci. Les conseqüències del divorci han estat poc considerades i fins i tot oblidades per la historiografia. No podem obviar la seva importància i creiem, contràriament, que eren rellevants. A Catalunya, el dot retornava a les dones (quantitat de diners i aixovar), no solament en cas de defunció del marit sinó també en cas de separacions legalitzades pel tribunal eclesiàstic. Si s'havia utilitzat el dot per comprar béns materials (mobles, etc.), tots aquests béns havien de ser retornats a les dones.

La pensió alimentària que havien d'entregar els marits havia de ser proporcionada als seus ingressos i al seu patrimoni. Amb la finalitat de valorar-ne la quantitat, s'elaborava un inventari de tots els seus béns i es demanava informació sobre els seus ingressos no només a les parts implicades sinó també a testimonis. Pel que fa al repartiment dels béns "ganancials", la qüestió sembla més delicada de tractar ja que, teòricament, estaven en les mans dels marits tot i que moltes dones reclamaren repetidament en la recuperació de mobles, roba, etc. El que sí és cert és que quan els marits estaven endeutats o tenien problemes mentals, les dones podien administrar tots els béns.

Que la majoria de dones, durant "la separació interina", romanguessin "segrestades", "recluses" o "deposades" a casa d'un familiar o en alguns casos en la seva pròpia casa no s'ha d'interpretar com a manca de llibertat femenina. Referim-nos a la primera definició que ens ofereix la *Real Academia* sobre el concepte "secuestro": "deposar judicial o gubernativamente una alhaja en poder de un tercero hasta que se decida a quien pertenece". Si apliquem aquesta definició a l'època del nostre estudi, no seria tan equivocacat comparar les dones a una "alhaja", ja que teòricament les dones eren de la propietat del marit. No oblidem, tanmateix, que el segrest, decidit pel vicari general, posava en qüestió el dret dels homes a suposada propietat. Durant el segrest, a qui pertanyia la dona? Pertanyia a algú o tenia el control de sí mateixa? El fet que les dones fossin les principals demandants i que els marits criticessin aferrissadament la llibertat d'aquestes durant el segrest posa en dubte en primer lloc la connotació tan pejorativa del terme "secuestro" i, en segon lloc, posa de relleu l'axioma: plets, segrestos i llibertat femenina, cosa que es tradueix, sens dubte, en major independència envers el marit.

Poques casades patiren la reclusió a un establiment penitenciari o benèfic. La protecció de l'honor femení i la suposada fragilitat van ser unes màscara darreres de les quals s'amagaren moltes dones per poder, d'alguna manera, independitzar-se dels marits i seguir amb la seva vida. En tenir una bona prova en les conjuntures de la Gran Guerra i la Guerra del Francès, les quals van afavorir les separacions informals. En efecte, algunes dones aprofitaren aquestes circumstàncies per fer tancar els seus marits a la presó. A més dels motius principals (falta d'as-

sistència, ociositat, infidelitats, etc.) no dubtaren en declarar l'oposició dels marits envers la ideologia i govern francesos, la qual cosa explica l'augment dels divorcis formals o les reunions conjugals (la tornada a la convivència matrimonial) per part dels marits que se succeïren després dels esdeveniments bèl·lics. Si es sentenciava el "divorci temporal o perpetu", les dones deixaven el segrest i tenien la possibilitat de viure soles encara que aquest cas no es presentava gaire. A més a més, aquesta nova situació no deixava les autoritats indiferents. Sovint, tant les dones divorciades com els homes estaven sotmesos a la vigilància i a les sospites de les autoritats les quals, de vegades, exigien un document del Tribunal Eclesiàstic que certifiqués l'estat de separació d'una persona per poder, per exemple, empadronar-se en un lloc.

Els plets de divorci foren majoritàriament contenciosos i portats a terme de manera unilateral. Per aquest motiu, en algunes ocasions despertaven el descontentament i la desaprovació de la part afectada. Alguns conflictes conjugals es van resoldre amb les reunions forçades o l'entrega d'una fiança per part dels marits com a garantia de la seva bona conducta. Les apel·lacions empreses tant per part de les dones com dels marits davant del tribunal metropolità de Tarragona sovint foren ignorades. En conseqüència, les limitacions jurídiques expliquen la freqüència dels divorcis informals. Aquesta alternativa contrastava amb la lluita de les autoritats eclesiàstiques i civils a favor de la permanència del matrimoni i del nucli familiar i, en definitiva, per la regulació de la moral. La fragilitat del sistema jurídic en relació al tema del divorci es confirma a través de la suspensió dels plets i no tant a través de les reunions conjugals. Com era de suposar, la majoria dels plets de divorci no van arribar a la sentència més per la seva longevitat que pels seus costos, ja que els grups desfavorits podien sol·licitar el "tractament de pobre de solemnitat" davant del Tribunal Eclesiàstic. El 91,7% dels plets iniciats el 1775 prescindiren de veredictes del vicari general. Els de l'any 1790 representen un 84,2%, els de l'any 1800, un 84,2%, els de l'any 1802, un 92,5% i els de l'any 1820, un 68%.

Tanmateix, el vicari general va acceptar gairebé sempre "les separacions interines" que duraven més del que preveia la llei, allargant alhora el temps de segrest de les dones. D'altra banda, aquest procediment donava lloc a una situació de divorci informal. De fet, en els seus *Avisos que sobre el modo con que deben conducirse con*

ARTICLE

los divorciados, el bisbe de Barcelona Gavino de Valladares criticava que la majoria de les parelles no busquessin la reconciliació i ordenava als vicaris generals un millor control respecte a la duració de les separacions: "Pero, como hay muchos, que después de haber ocurrido el tribunal, y lograda la separación interina, jamás cuidan de continuar las causas, y así suelen estarse perpetuamente".

Si és cert que la majoria dels processos de divorci no es van dur a terme, cal subratllar, que els que van comptar amb la pronunciació de la sentència posen de manifest certa indulgència per part del vicari general. L'oposició tan aferrissada i contundent que es pot percebre als tractats morals i eclesiàstics respecte al divorci apareix de manera tímida i matisada a les sentències excepte per als anys 1789, 1795 i 1814 que representen respectivament un 31,5%, un 25% i un 28,6% de les causes incoades. Aquestes xifres coincideixen amb el final de les revoltes populars i dels conflictes bèl·lics. Els marits, descontentats i descontents per l'abandonament o el comportament de les seves esposes van buscar venjança en les demandes de divorci o en els plets de reunió. Aquestes demandes van ser ateses amb especial dedicació per la justícia eclesiàstica en moments en què tractaven de tornar a la normalitat i a l'estabilitat social. No obstant això, i contràriament a totes les expectatives, el vicari general acostumava a inclinar-se més cap al divorci dels consorts, en gran part perquè sovint la convivència entre aquests estava tan malmesa que no hi havia solució possible. Moltes vegades, la justícia eclesiàstica i les autoritats en general van ser incapaces de reconciliar dues parts "oposades, enemigues i hostils" entre si, definicions del terme llatí "diversus" paraula de la que sembla derivar "divorce".

Marie Costa (mcosta-fr@yahoo.es)

És llicenciada en *Lingües et Civilisations étrangères* per l'Université Jean Monnet (Saint-Etienne, França). Va obtenir el 2002 el DEA en *Cultures et civilisations du monde occidental* per la mateixa universitat i al 2004 per l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Aquest article s'inscriu dins la recerca que duu a terme en la tesi doctoral *Conflictes matrimonials i divorci en Catalunya a finals del segle XVIII*.

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

"L'autor d'aquestes ratlles cada dia està més convençut que és una grossa errada intentar fer la història de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de manera objectiva i documental. La vida de la noble institució és gairebé una vida mística que només pot ser traduïda en forma de mite, alguna cosa com el de l'arpa en el poema de Costa i Llobera. L'Acadèmia de Bones Lletres va néixer per conservar dos trossos: la Història i la Llengua Catalanes, que la desfe-

institució havia caigut de totes les seves publicacions i la llengua catalana normativitzada per l'Institut s'havia integrat plenament a la seva vida corporativa.

El desenllaç de la Guerra Civil i la instauració de la dictadura franquista ho capgirà tot. L'empobriment de la esperançadora vida corporativa que es dibuixava durant els anys republicans comportà la manca de noves visions

cional, coincidint amb el 250è aniversari de l'aprovació reial dels estatuts, de valor molt desigual per a l'investigador. Van ser les pàgines que Antoni Comas dedicà a l'Acadèmia, publicades dins la *Història de la literatura catalana* de l'editorial Ariel, les que van establir la visió de conjunt més detallada de la institució i que més fortuna ha tingut entre els autors de les últimes quatre dècades. Malauradament, però, el treball de Comas es basava en els buidats fragmentaris fets dècades abans per Miret i Sans, reproduïa alguns llocs comuns i en creava de nous, que han condicionat el judici sobre l'aportació de l'Acadèmia a la cultura catalana del set-cents.

pel que fa a la seva relació amb la llengua i la literatura catalanes.

Tot i la crítica ideològica de Galí, però, si al llarg del set-cents hi ha alguna institució civil que va mantenir viu l'interès per la història de Catalunya aquesta fou, sens dubte, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, tant en el primer període de l'Acadèmia Desconfiada (1700-1703), com durant la represa de l'Acadèmia de Barcelona (1729-1751) i ja sota el reconeixement reial.

de nuestro archivo nacional y rectificador de la dinastía condal, D. Próspero de Bofarull; el *Diccionario de escritores catalanes*, de Torres Amat (1836), y los *Recuerdos y Bellezas de España* de Pífferrer (1839)"

LA TRADICIÓ HISTORIOGRÀFICA

Una de les obres que està considerada com de les primeres aportacions a la renovació del panorama historiogràfic català a la dècada de 1830, *Los Condes de Barcelona vindicados*, de

la història i infondre-li un esperit catalanista que fins llavors s'havia mostrat més tímid.

Balguer i Bofarull són els autors de les dues primeres històries generals de Catalunya, la del primer de l'any 1860 i la del segon, en bona part en reacció a l'obra de Balguer, de 1876. La història de Bofarull superava en continguts a la de Balguer, però no en la seva claredat expositiva i en l'estil literari, com han coincidint en assenyalar bona part dels autors que s'han aproximat a la figura del vilanoví. L'obra de Bofarull es pot considerar com la primera gran història de Catalunya amb una intencionalitat semblant a la que cercaven els acadèmics de les Bones Lletres. Paral·lelament a la publicació d'aquestes obres l'Acadèmia de Bones Lletres suprimia dels seus estatuts el projecte de publicar l'obra de la nova història general de Catalunya. Com una reacció manifesta a l'obra de Balguer va aparèixer, molts anys més tard, la *Història crítica (civil y eclesiàstica) de Cataluña* d'Antoni de Bofarull i Brocà (1821-1892).

Bofarull també fou el primer autor que donà una explicació plausible de conjunt sobre el fracàs de la història de Catalunya projectada per l'Acadèmia. En el pròleg, en el que marca evidents distàncies respecte a l'obra de Balguer de 1860, Bofarull reconeixia les limitacions a les que s'enfrontava la corporació barcelonina. Bofarull eximeix a l'Acadèmia del fracàs del projecte perquè considerà que el període històric no era el propici per a l'obra que s'havia plantejat. Ni ideològicament la institució tenia les mans lliures ni disposava dels instruments necessaris per fer-ho, ni econòmic ni metodològic. Tot i que l'Acadèmia hi contribuï amb la seva gestació, afirma que no va ser fins a la dècada de 1830, després de la publicació de l'obra fonamental del seu oncle, *Los Condes de Barcelona vindicados*, que el panorama començava a ser l'indoni.

EL MESTRATGE D'ANTONI RUBIÓ I LLUCH

Antoni Rubió i Lluch, en el seu retrat de l'escola històrica catalana de l'any 1913, parlà molt positivament de l'acció històrica de l'Acadèmia al llarg de la seva història bicentenària. Afirmava que "fuera del impulso dado por nuestra Real Academia de Buenas Letras, ini-

PER LA BELLESA DE LES LLETRES I LA VERITAT DE LA HISTÒRIA DE CATALUNYA": L'ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA I LA HISTÒRIA

Daniel Venteo

ta del 1714 podia haver enfonsat per sempre, i des del fundador de la institució fins als que la constituïen l'any 1900 tots els seus membres es presenten amb la meravellosa constància i la fe dels vetlladors d'aquells trossos. Són en realitat una mena de vestals d'un foc sagrat que Déu, més que els homes, els havia confiat". Amb aquestes dures paraules descrivia, l'any 1961, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el prestigiós i influent pedagog i historiador Alexandre Galí. Un dels objectius que es proposa el nostre treball és, precisament, desvetllar l'interès crític sobre la història de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que Galí creia una empresa fútil.

És per això que el títol d'aquest text recupera unes paraules del cèlebre historiador i arxiver de la ciutat de Barcelona, Agustí Duran i Sanpere, que no són unes paraules qualssevol. Les seves paraules tanquen l'últim volum que l'Acadèmia publicà abans de l'esclet de la Guerra Civil en el darrer butlletí imprès durant la Segona República. Com a secretari de la corporació, Duran i Sanpere mostrava la seva esperança en què la nova Junta que assumia la direcció de l'Acadèmia afavorís "el retorn a la normalitat per la represa dels actes públics, la provisió de vacants amb nomenament de corresponents, l'organització de la Biblioteca i la reforma dels Estatuts i del Reglament, [...] i com a resum, el fer que l'Acadèmia de Bones Lletres tingui reconegut, per haver-lo guanyat, un lloc adient en el concert de les Institucions que treballen per la bellesa de les lletres i la veritat de la història de Catalunya". En aquella dècada la denominació reial de la

crítiques sobre la història de la institució, no només de la seva història recent sinó però també en els segles XVIII i XIX. Els treballs que abans de la guerra s'havien convertit en "uns" prometedors inicis d'investigacions futures, com els d'Ernest Moliné i Brasés i Joaquim Miret i Sans, publicats al butlletí de l'Acadèmia entre 1917 i 1920, Josep Rafel Carreras i Bulbena, publicats al mateix butlletí entre 1921

i 1930, es convertiren en "els" treballs de la història de l'Acadèmia, en detriment de noves prospeccions documentals en el seu ric arxiu corporatiu, que sembla que fins i tot estava veient als estudiosos.

Durant els anys de la dictadura franquista només es va produir una nova història institu-

MANCA D'ESTUDIS

A diferència d'altres corporacions acadèmiques i científiques catalanes i espanyoles, fins fa poc temps la barcelonina de Bones Lletres no havia despertat l'interès dels investigadors, més enllà d'algunes valuoses tot i que brevis simes panoràmiques generals. La de Ciències i Arts de Barcelona disposa d'un volum col·lectiu coordinat per Agustí Nieto-Galan i Antoni Roca Rosell pel que fa al període dels segles XVIII i XIX. Així mateix, l'Institut d'Estudis Catalans disposa de la seva valuosa història institucional, deguda a Albert Balcells i Enric Pujol. Pel que fa a les acadèmies espanyoles, la Real Academia de la Historia ha estat objecte de diverses tesis doctorals, entre les quals destaca la d'Eva Velasco Moreno que porta per títol *La Real Academia de la Historia en el siglo XVIII. Una institución de sociabilidad*.

A casa nostra, l'interès de l'estudi de la història de Bones Lletres s'ha fet una necessitat en els últims anys. Així ho reconeixia ja l'any 1993, Albert Rossich, quan afirmava que "L'estudi de la història de les Acadèmies catalanes demana un examen complet i aprofundit. I, més que cap altra, la que avui s'anomena Reial Acadèmia de Bones Lletres, a causa de la riquesa dels seus fons documentals i la seva dilatada vida, que arriba fins als nostres dies amb una vitalitat envejable". És de celebrar, paral·lelament al nostre treball dedicat a la contribució de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona als estudis historiogràfics, que hagin aparegut nous treballs sobre la matèria, com ara la tesi doctoral de Mireia Campabadal dedicada a la trajectòria de l'Acadèmia en el segle XVIII, especialment

LA NOVA HISTÒRIA DE CATALUNYA

Un dels principals projectes impulsats per l'Acadèmia en aquest període fou la redacció d'una nova història general de Catalunya. Una obra que l'Acadèmia no va arribar a publicar mai però de la qual es conserven al seu arxiu centenars de materials inèdits, ja siguin programes de treball, discursos metodològics, memòries històriques i el mateix volum publicat de Josep de Mora. Al costat de la nova història de Catalunya, l'Acadèmia va impulsar altres treballs estretament vinculats amb aquesta obra gegantina, com ara el catàleg raonat d'escriptors catalans, el diccionari de la llengua catalana, la publicació de textos clàssics de la tradició jurídica i històrica catalana, la conservació del patrimoni històric i artístic i les publicacions erudites, entre d'altres. La majoria d'aquests projectes s'acabaren fent realitat al marge de l'Acadèmia, però tots ells tenen el seu origen en el si de la institució. Si no el recer de la llengua catalana, cosa que l'asfixiant ofensiva institucional contra la llengua feia pràcticament inimaginable, l'Acadèmia sí que va ser el recer indiscutible de l'historicisme català en el segle XVIII.

No seria agosarat afirmar que les bases de la renovació historiogràfica que Catalunya va experimentar a partir de 1830 es troben en els projectes impulsats per l'Acadèmia de Bones Lletres en el segle XVIII. Ja Antoni Rubió i Lluch, en parlar de l'escola històrica catalana en un discurs de 1913, havia afirmat que "las obras que más han influido en el siglo pasado [el segle XIX] en la nueva dirección histórica que hoy designamos con el nombre de catalanismo son, indudablemente, las citadas *Memorias de Capmany* (1779); *Los Condes de Barcelona vindicados* (1836) del restaurador

Pròsper de Bofarull i Mascaró, confessava al pròleg que pretenia començar a omplir amb una primera aportació, precisament, el buit deixat per l'Acadèmia setcentista. L'Acadèmia va fer seva l'obra del seu president fins al punt que un exemplar de la mateixa era un dels guardons, a més de nomenament de soci honorari, dels premis convocats l'any 1841.

Per als historiadors romàntics catalans, l'Acadèmia de Bones Lletres era una institució viva, en actu, protagonista destacada del reviscolament de la memòria històrica catalana, tant per la figura del seu president, Pròsper de Bofarull, a qui tots tres mostren la seva admiració i respecte, com per la seva destacada actuació durant les dècades de 1830 i 1840 en la protecció del patrimoni històric, artístic i bibliogràfic barceloní abans de la creació de la Comissió provincial de monuments i antiguitats. La moda romàntica va durar pocs anys i va aconseguir el que no havia estat capaç la "severa tradició científica", en paraules de Rubió i Lluch, del segle XVIII: popularitzar

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

ciadora de la sana crítica històrica desde la mitad del siglo XVIII y la primera corporación en España que se ha preocupado de formar un Museo de Antigüedades, ninguna otra dirección, ni la universitaria ni la oficial, se han cuidado de dar unidad ni de encauzar este movimiento individualista, disperso y sin cohesión alguna, que muchas veces ha segado en flor tantos nobles esfuerzos y relevantes aptitudes". Com ja havia fet pocs anys abans a l'acta fundacional de l'Institut d'Estudis Catalans, Rubió confirmà la vàlua de la funció històrica exercida per l'Acadèmia. Rubió i Lluch fins i tot arribà a afirmar que "la escuela catalana del siglo XVIII lleva sobre la actual la ventaja, no sólo de una mayor disciplina científica, adquirida en el estudio austero de las humanidades, que tanto fortifica y eleva el espíritu, sino en haber dado a sus trabajos un impulso común y seguido y aún más desinteresado, en beneficio de la mayor eficacia y transcendencia de sus resultados". El retrat, que en certa manera pot semblar exagerat, li serveix a Rubió per fer una severa crítica del suport institucional governamental als centres de coneixement del seu temps, amb l'excepció de la Real Academia de la Historia.

Rubió, implicat fermament en la creació d'una xarxa catalana pròpia d'ensenyament

SOLDEVILA, LA PRIMERA VISIÓ ACADÈMICA MODERNA

El que representà l'obra de Ferran Soldevila i els seus col·laboradors quedà ja anunciat en una de les seves respostes a la primera entrevista que li feren a l'historiador, publicada a *La Publicitat* el 30 de març de 1937. Soldevila afirmava a propòsit del novell Seminari d'Història de Catalunya dirigit per ell a la Universitat de Barcelona, que era "la consagració definitiva del mètode i del científisme sobre el desordre i la improvisació: Jaume Vicens, propugnànt per la creació d'aquest Seminari, en un bell article sobre "L'esdevenidor de la Història de Catalunya" (*La Publicitat*, 5 de maig

superior, els Estudis Universitaris Catalans, culpava de la decadència de l'estructura universitària barcelonina a la "reclousa burocràcia, intolerante y anticientífica, [que] ha desarticulado por completo nuestra universidad catalana de sus gloriosas tradiciones". Deutor de la visió de Rubió i Lluch, Rovira i Virgili recollia la dicotomia Acadèmia (passat) - Institut (present). Rovira i Virgili considerà que la creació de l'Institut d'Estudis Catalans contribuï a capgirar la situació heretada, tot i que "era tanta la feina endarrerida, que se n'hi manca molt perquè la ciència històrica catalana, tant en els treballs d'investigació i documentació com en els de crítica i síntesi, s'hagi posat al corrent". Per al tarragoní, l'escola creada a l'entorn de Rubió i Lluch, els cursos dels Estudis Universitaris Catalans, Joaquim Miret i Sans o Jaume Massó i Torrents -tots ells, per altra part, acadèmics de les Bones Lletres- estava solucionant la situació dels historiadors a Catalunya del primer quart del segle XX. Amb tot, no pot obviar la cita de l'Acadèmia de Bones Lletres, de qui afirmava que "sense desconèixer el mèrit dels homes agrupats en l'Acadèmia de les Bones Lletres, ni la vàlua dels volums de la seva Revista i de les seves Memòries" insistia que va ser l'Institut i els seus *Anuaris* els que "marquen l'entrada de la historiografia catalana i dels estudis arqueològics en un període de robusta plenitud i de perfeccionament orgànic".

de 1936), remarcava ja que aquesta havia d'ésser, precisament, la seva finalitat. Prou d'història romàntica d'interpretacions excessivament subjectives, car si bé és cert que li devem el ressorgiment de la nostra consciència nacional i de la nostra personalitat— això s'ha de reconèixer—, ella ja no és del nostre temps, per tal com ha cristal·litzat el suficient perquè la historiografia catalana assoleixi aquell grau de maduresa—determinada per la qualitat dels treballs i els procediments emprats— que els corrents culturals dominants imposen al concepte modern de la ciència".

Deslliurat de "les interpretacions excessivament subjectives" que havien caracteritzat bona part de la historiografia tradicional catalana, Soldevila es referí de manera crítica a l'obra de l'Acadèmia de Bones Lletres, en les seves successives obres. La primera aproximació de Soldevila a l'Acadèmia la publicà dins de la seva principal obra, la *Història de Catalunya*, la primera síntesi de la història general de Catalunya moderna. On Soldevila fixà una imatge més sòlida fou en l'innovador volum publicat arran del centenari del restabliment de la universitat barcelonina, aparegut el 1938 i retirat de la circulació pocs mesos després, amb l'ocupació franquista de Barcelona: *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona*. La visió crítica de Soldevila pot ser considerada com la més completa que s'ha fet fins a llavors, i en contrast amb les seves referències anteriors, la que millor destaca les aportacions a la cultura catalana de l'Acadèmia setcentista. Soldevila recordava la pròpia existència d'una institució d'aquestes característiques, l'esforç cultural de conjunt, els seus resultats.

L'Acadèmia no va ser capaç, segons Soldevila, de tirar endavant els seus projectes, tot i que això no li restava mèrit a la corporació. "El sol fet que hagin existit i la insistència amb què apareixen i reapareixen ens demostren la perdurança d'un caliu de catalanitat fins de l'Acadèmia". Per a Soldevila, en contrast amb el que afirmaran autors posteriors, com Martí de Riquer, en l'última dècada del segle XVIII es van intensificar els treballs històrics, filològics i literaris que ja anuncien la prerenaixença. Tot plegat fa que Soldevila afirmi que "precisament tots aquests projectes seran represos i duts a realitat pels nostres primers renaixentistes. L'Acadèmia de Bones Lletres

participa, doncs, del reviscolament que s'observa a Catalunya, al final del segle XVIII".

LA VISIÓ MAGISTRAL DE JORDI RUBIÓ I BALAGUER

Jordi Rubió i Balaguer era ben conscient tant de les limitacions dels buidats de Miret i Sans com de la riquesa del dipòsit documental de la institució, del que afirmà que "L'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres conserva ben segur moltes notícies i textos desconeguts per a l'estudi de les lletres catalanes en el segle XVIII. Si més no, són preciosos com a index revelador els extractes de les seves actes que publicà Miret i Sans". Calia aproximar-se al treball de Miret com uns "extractes", només això. Tanmateix Jordi Rubió reconeixia que "L'Acadèmia va trigar a trobar el seu veritable estil. A mesura que l'anà depurant i precisant en l'enfocament de les seves tasques, lluny de distanciar-se del llenguatge matern, gràcies a la força d'atracció del tema central que elegí per a la seva tasca col·lectiva (la història de Catalunya), s'interessà cada vegada més seriosament per ell i no el renegà". En les seves paraules quedà força clara la valoració francament positiva de l'actuació de l'Acadèmia en conjunt, davant d'actituds com la de Capmany i la seva sentència de mort de la llengua catalana.

On Rubió és encara més explícit és quan demana la revisió de la trajectòria de l'Acadèmia durant la segona meitat del set-cents. "La tasca d'aquesta institució a la segona meitat del segle XVIII i al primer decenni del XIX no ha estat valorada amb justícia". Per a Rubió "tot el programa que més d'un segle després va intentar portar a

terme la *Renaixença* en el seu període constructiu, se'l va plantejar l'Acadèmia de Bones Lletres com a concomitant al seu afany fonamental de redactar la història de Catalunya basada "sobre hechos y documentos los más sólidos y seguros" i lliure de faules". De les paraules de Jordi Rubió se n'han derivat algunes de les visions modernes sobre l'Acadèmia i els seus projectes. En les seves paraules hi ha contingut el to general de bona part de les apreciacions positives que s'han fet en l'últim mig segle sobre l'aportació de l'Acadèmia de Bones Lletres a la cultura catalana.

Tanmateix, no ha estat la seva visió, inclosa en una obra en castellà editada a Madrid, la que ha tingut més èxit entre filòlegs i historiadors en la seva aproximació a la institució barcelonina, sinó la lectura desvirtuada que en féu Antoni Comas uns anys després, ja publicada en una obra redactada en català i feta a Barcelona. El relat de Comas, però, a diferència del seu mestre, està ple de constants contradiccions, anunci de fracassos i obsessions i alhora d'apreciacions accentuadament exagerades sobre el pes cultural de l'Acadèmia, el que ha provocat tota mena de reaccions per part d'autors moderns, que han arribat fins i tot a ridiculitzar la poc ponderada, tot i que afortunada, història de l'Acadèmia feta per Comas.

Daniel Venteo
(daniel.vente01@campus.upf.edu)

Llicenciat en Humanitats per la UPE. Duu a terme la seva tesi doctoral, dedicada a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, amb el suport d'una beca doctoral de la Fundació Caja Madrid i dirigida pel Dr. Josep Termes.

ARTICLE

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

La qüestió de les relacions entre el govern de la Generalitat de Catalunya i el govern de la República durant la Guerra Civil espanyola ha resultat sempre, en les seves manifestacions concretes, una qüestió polèmica. El caràcter conflictiu d'aquestes, i la confrontació existent en més d'un moment al llarg de la guerra entre el govern autònom i el govern de l'Estat, ha propiciat que el coneixement que encara ara tenim sobre les relacions entre amb-

del poder de l'Estat cal inserir la necessitat plantejada al llarg de la guerra pel govern català d'assolir un acord amb el govern de la República per tal de reformular la relació entre la hisenda autònoma i la de l'Estat.

LES NOVES NECESSITATS FINANCERES DE LA GENERALITAT EN GUERRA

LA GENERALITAT DE CATALUNYA I EL GOVERN DE LA REPÚBLICA (JULIOL 1936-OCTUBRE 1937) GUERRA CIVIL, FINANCES I CONFLICTE INSTITUCIONAL

Manel López i Esteve

dós governs sigui més aviat parcial i centrat, fonamentalment, en les conseqüències més visibles d'aquelles.

Amb la voluntat d'allunyar-nos d'interpretacions ideològiques del conflicte entre el govern català i el de la República durant la guerra, cal cercar l'explicació d'aquest en base a la continuïtat, del caràcter de l'Estat republicà respecte a l'estructuració territorial i, concretament, respecte a l'autonomia catalana; deixant de banda, així, la dicotomia segona República/Guerra Civil generalment acceptada per bona part de la historiografia sobre la guerra i que oblidada que la segona República espanyola fou una realitat fins el 1939. Altra cosa és que d'ençà del juliol de 1936 aquesta hagués de fer front per la seua supervivència a una guerra produïda per un cop d'Estat cívicomilitar amb l'objectiu d'enderrocar-la.

L'anàlisi del conflicte financer entre ambdós governs ens permet observar el que hem plantejat tot just fa un moment. El govern català, en superar abastament el sostre estatutari de 1932 i fer-se càrrec de tot un seguit d'atribucions reservades al govern de l'Estat, hagué de cercar nous recursos financers que el portaren necessàriament a una negociació amb el govern de l'Estat. Aquesta negociació implicà una progressiva subordinació del govern autònom als objectius del govern de la República així com l'absorció efectiva de les atribucions que aquest s'havia atribuït en matèria financer en els primers mesos de la guerra. En el marc d'aquesta dinàmica centralitzadora de recuperació institucional

La situació creada arran del cop d'estat militar de 19 de juliol de 1936 produí tot un seguit de nous problemes per a la Hisenda catalana que portaren al govern de la Generalitat a cercar noves fonts de finançament, allunyades dels procediments previstos en l'Estatut de 1932. En primer lloc, tot el seguit de transformacions revolucionàries que es produïren i la guerra mateixa provocaren una dràstica caiguda en la recaptació de les tres fonts d'ingressos principals: l'impost de cèdules personals, la contribució territorial i l'impost de drets reials. Per una altra part, el govern català es féu càrrec de tot un seguit de competències de caràcter estatal com l'organització militar, les indústries de guerra o la política de proveïments, que feren que les despeses d'aquest passessin dels 25.457.869,74 pessetes entre juliol i novembre de 1935 a 213.101.969,88 pessetes entre els mateixos mesos de 1936.

D'aquesta manera, l'atribució per part del govern de Catalunya de tot un seguit de funcions pròpies del govern de l'Estat provocà que la Hisenda autònoma hagués d'afrontar tot un seguit de despeses extraordinàries que no eren possibles de sufragar. El govern de la Generalitat ben aviat considerà que l'increment de funcions per la seua part havia de comportar un suplement financer extraordinari del govern de la República, però aquest darrer observà amb recel la situació política de Catalunya. La necessitat per part de la Generalitat d'obtenir els fons líquids expliquen el caràcter i el perquè dels Decrets de 27

d'agost de 1936 pels quals el govern català intervingué les sucursals del Banc d'Espanya i les delegacions d'Hisenda al Principat aconseguint controlar els fons que l'Estat tenia disponibles a Catalunya i ordenant a la sucursal del Banc d'Espanya de Barcelona a concedir crèdit a les entitats financeres per tal d'evitar el col·lapse de l'economia catalana.

Amb els decrets d'intervenció de les sucursals del Banc d'Espanya i de les delegacions d'Hisenda el govern de la Generalitat resolva el problema bàsic que havia d'afrontar la Hisenda autònoma com a conseqüència del cop d'estat de 19 de juliol, l'obtenció dels fons líquids necessaris per a fer front a la insuficiència dels ingressos ordinaris pressupostats; ara bé, aquests decrets responien a una situació d'emergència i el govern català observà ben aviat que per a resoldre els problemes financers que tenia plantejats aquest hauria de recórrer a la negociació amb el govern de la República. D'aquesta manera, entre finals d'agost de 1936 i febrer de 1937 diverses delegacions d'ambdós governs es reuniren per tal d'assolir un acord respecte a qui corresponien les despeses de caràcter estatal assumides pel govern de la Generalitat i per a fixar els criteris que havien de regular les relacions entre la Hisenda autònoma i la de l'Estat. Aquest acord no reeixiria, i només en part, fins el febrer de 1937 quan es reuniren a València Juan Negrín, Indalecio Prieto i Joan Peiró per part del govern republicà i Josep Tarradellas, Josep Juan Domènech i Joan Comorera per part del govern autònom.

A finals d'agost de 1936, el govern català féu arribar al govern de l'Estat una petició que incloïa, entre altres, l'obertura d'un crèdit directe de 50.000.000 de pessetes a disposició del govern autònom, l'obertura d'un crèdit de 30.000 francs situats a París i el compromís per part d'aquest a justificar la inversió de les quantitats demandades trametent una relació dels pagaments efectuats amb aquests avançaments. Un mes després, Tarradellas es traslladà a Madrid per tal de reunir-se amb Largo Caballero, Negrín i Prieto i assolir un acord en matèria financer amb el govern de la República. D'aquesta reunió en sortí un statu quo que en certa mesura venia a reconèixer la política financer del govern català. Així doncs, el govern de la República aixecava l'embargament per part de l'ambaixada espanyola de París de 36.000 lliures esterlines que havien estat trameses per la Generalitat, con-

validava els decrets de la Generalitat sobre operacions de crèdit a través del Banc d'Espanya i del Centro Oficial de Contratación de la Moneda i reconeixia al Conseller de Finances la facultat d'autoritzar a través del COCM a Barcelona les operacions de moneda necessàries per a l'activitat comercial.

Al llarg dels darrers mesos de 1936 prosseguiren les trobades entre membres d'ambdós governs. L'objectiu que perseguia el govern de la República era que finalitzés la intervenció del govern català al compte de la Hisenda central a la sucursal del Banc d'Espanya a Barcelona. Fou, però, entre l'octubre de 1936 i gener de 1937 quan el govern català aprofundí en la seua política d'intervenció sobre el sistema financer a través del Decret de facultats excepcionals per al Conseller de Finances i de l'aprovació del Pla Tarradellas que substituïa les disposicions financeres de l'Estatut de 1932 i reforçava l'autonomia financer del govern català assolida en els primers mesos de la guerra.

Aquestes disposicions, i l'acció política del govern autònom en matèria financer, situaren al govern de la Generalitat en una certa posició de força a l'hora de negociar amb el govern de la República el règim que havien de seguir les relacions entre la Hisenda central i la catalana. En aquest sentit, el govern de la República estava disposat a autoritzar i avalar un préstec del Banc d'Espanya a la Generalitat de la quantitat que aquesta considerés necessària per a satisfer les despeses ocasionades per la guerra i fixar, a través de la concessió de préstecs, la fórmula que havia de regularitzar les relacions hisendístiques entre ambdós governs.

El govern de la Generalitat no acceptà la proposta del govern de la República ja que per

ARTICLE

aquest no era admissible *que per pagar serveis aliens hagi de contraure's un préstec i perquè la Generalitat que des del primer dia ha cooperat tant a sostenir la guerra creant una indústria i altres serveis que depenen de l'Estat, no pot ara tolerar que per a subvenir-la hagi de fer-ho*

a costa d'hipotecar el seu pervindre, ja que es tracta de despeses pròpies de l'Estat. La fórmula que plantejava el govern català consistia en que el Tresor de l'Estat lliurés a la Generalitat les quantitats necessàries per a satisfer les despeses que aquesta havia assumit o assumiria derivades de la guerra, estant aquesta disposada a justificar la inversió de les quantitats lliurades. En aquesta situació s'iniciaren les negociacions de València de febrer de 1937 que, en paraules del mateix Companys, havien de servir per *obrir pas a un plan de coordinación que permetia regular la vida económica de Cataluña y unificar su colaboración en la lucha antifascista dentro de la República.*

ELS ACORDS DE VALÈNCIA I L'INTENT DE REGULARITZAR LES RELACIONS FINANCERES

Entre el 12 i el 15 de febrer de 1937 es reuniren a València una delegació del govern de la

República formada per Juan Negrín, Indalecio Prieto i Joan Peiró i una del govern de la Generalitat integrada per Josep Tarradellas, Joan Comorera i Joan Josep Domènech. L'objectiu de la reunió era resoldre les divergències que en matèria financer existien entre ambdós governs i abordar altres qüestions com la del comandament únic que afectaven les relacions entre el govern de l'Estat i el de la Catalunya autònoma.

Pel que fa a la qüestió de la relació que calia fixar entre les dues hisendes, s'acordà que les despeses de guerra realitzades per la Generalitat fins aquell moment es considerarien imputables a l'Estat, i el govern de la República i el de la Generalitat nomenarien dues ponències tècniques que haurien de determinar quines despeses eren específicament produïdes per la guerra. Un cop fixades les despeses derivades de la guerra, la Comissió Mixta determinaria aquelles despeses de caràcter excepcional que haguessin anat a càrrec de la Generalitat per a fixar la part d'aquestes que corresponia a l'Estat.

Així, aquesta Comissió Mixta havia de finalitzar la seua tasca de discriminació abans del 31 de març de 1937. En aquesta data, però, no havien ni estat nomenades aquelles persones que l'havien d'integrar, i a partir d'aquest moment les despeses de guerra abans assumides per la Generalitat ho serien directament per part del govern de la República. El Ministeri d'Hisenda, per la seua part, havia d'anticipar al govern de la Generalitat la quantitat de 30.000.000 de pessetes setmanals.

 INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
 JAUME VICENS i VIVES

Aquests acords foren, en principi, favorables a les propostes que la Generalitat havia plantejat per tal de redefinir les relacions entre la hisenda catalana i la de la República davant la nova situació de guerra. Ara bé, els acords es caracteritzaren per la seua ambigüitat, ja que pràcticament tots necessitaven una sèrie de precisions posteriors. Per tant el seu compliment o no estaria directament condicionat pel canvi en la correlació de forces i per les noves situacions que s'anirien generant al llarg de 1937 en les relacions entre el dos governs.

D'aquesta manera, el govern de la República imposà unes condicions prèvies de tipus dilatori per al compliment dels acords de València, que reflectien la pèrdua per part de la Generalitat de la posició de força que havia tingut uns mesos abans respecte al govern de la República, i que retardaren la creació de la Comissió Mixta per a la discriminació de despeses fins al 18 de juny de 1937. La Comissió Mixta inicià la seua tasca l'estiu de 1937, i acabaria fracassant a l'hora de presentar una proposta per regularitzar les relacions financeres entre ambdós governs. Pretenia donar una resposta tècnica a un problema d'una dimensió política tant importat en l'economia de guerra republicana com era la relació que s'havia d'establir entre la Hisenda de l'Estat i la de la Generalitat. Si no existia un acord previ entre ambdós governs la tasca que pogués desenvolupar la Comissió difícilment podria acabar reeixint.

Tarradellas assenyala clarament aquesta qüestió quan davant les divergències que sorgiren entre els membres del govern de la República i els de la Generalitat en el si de la Comissió considerà que la qüestió de les relacions financeres entre ambdós governs, lluny de resoldre's amb criteris purament tècnics i administratius, s'havia de tractar en el terreny polític, tenint en compte les circumstàncies en què es trobava la República i la necessitat d'establir una estreta coordinació entre el govern de la Generalitat i el de la República. El punt de partida tant notablement diferenciat entre les dues representacions, impossibilità que la Comissió aconseguís plantejar una proposta de consens respecte a la relació financera que s'havia d'establir entre ambdós governs, i s'acabà establint que les dues representacions elaboressin propostes per separat que tampoc serviren per assolir cap acord concret entre els dos governs.

Per als representants de l'Estat l'aspecte clau era l'acceptació de la unitat financera com a factor de la unitat econòmica i la utilització del crèdit reintegrable com a norma general de lliurament de recursos de l'Estat a la Generalitat, eliminant així progressivament el paper de la Generalitat com a intermediària en el pagament dels serveis que constitucionalment eren de caràcter estatal. Per als delegats del govern autònom la discriminació de despeses que havia de realitzar la Comissió havia de significar la regularització administrativa de les trameses de fons que l'Estat feia a la Generalitat, i l'establiment d'una fórmula interina que permetés comptabilitzar aquelles

trameses. Alhora s'havia d'utilitzar l'avenç a fons perdut com a norma general ja que el govern de la Generalitat havia actuat en gestió de negocis –negotium gestio– per imposició de les circumstàncies, per causa aliena, la de l'Estat.

La tasca de la Comissió no serví perquè el govern de la República i la Generalitat assolissin un acord respecte a les relacions que havien de seguir les dues hisendes i respecte als avançaments que la Hisenda de l'Estat havia de realitzar al govern català en concepte de les despeses extraordinàries com a conseqüència de la guerra. El Ministeri d'Hisenda començà a trametre a la Generalitat, a partir de setembre de 1937, la quantitat mensual de 35.400.000 pessetes, que aquesta rebria fins que les trameses s'interrompien el juny de 1938.

La instal·lació del govern de la República a Barcelona, als darrers mesos de 1937, tampoc possibilità que s'establís una regularització en les relacions de la Hisenda republicana amb la

de la Generalitat. Tot i que foren nombrosos els contactes entre Tarradellas, Negrín i, molt especialment, Méndez Aspe, aquests no es concretaren en cap resolució per part dels dos governs. Només el 19 de setembre fou creada una nova Comissió Mixta que havia, partint de les propostes de la Comissió creada el juny de 1937, de practicar les liquidacions d'aquelles despeses extraordinàries assumides per la Generalitat; aquesta Comissió fou dissolta el 14 de gener de 1939, paradoxalment per la creació d'una altra Comissió amb els mateixos objectius, tot i que ja el desembre de 1938 a la Tresoreria de la Generalitat només hi restaven dos milions i mig de pessetes i, per una altra

part, ja feia mesos que el govern català havia constatat que la recuperació estatal centralitzada accelerada per Negrín com a president del Consell de Ministres relegava a un segon pla l'autonomia catalana i per tant també la possibilitat d'assolir una coordinació amb el govern autònom en matèria financera i en la resta d'àmbits de govern.

Manel López i Esteve
 (manel.lopez@upf.edu)

És llicenciat en Història per la Universitat de Lleida i becari de recerca de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Aquest article és una síntesi d'una part del seu treball d'iniciació a la recerca que porta per títol "La Generalitat de Catalunya i el Govern de la República (juliol 1936–octubre 1937). Guerra civil, finances i conflicte institucional".

Aquest historiador barceloní representa un perfil ben particular dins la recerca històrica. L'any 2005 publicava simultàniament *L'Onze de setembre* (en col·laboració amb Joaquim Albareda) i *Barcelona & Fotografia*.

Les dues obres representen la seva passió per les relacions entre espai i societat, una tasca a la que ha dedicat, amb rigor i "tossuderia", com diu ell mateix, més de 25 anys. No per casualitat, va ser el 2005 quan va rebre el premi Agustí Duran i Sanpere per una obra que fusiona en un llibre aquestes dues dèries:

Barcelona entre dues guerres.
Economia i vida quotidiana, 1652-1714, (Eumo, 2004). A tot això cal afegir que és el comissari científic del Centre Cultural del Born, del que recentment se n'ha presentat el projecte. De tot això i d'altres temes parlem amb ell.

ENTREVISTA

Barcelona entre dues guerres... i *El inventario* (2002) són dues obres seves que posen de manifest la capacitat de les fonts notariales per apropar-nos a la vida quotidiana. Quines virtuts presenta aquest tipus de documentació? Quines dificultats?

Un dels elements més valuosos que té Barcelona des del punt de vista de la recerca històrica és l'existència d'un extraordinari Arxiu de Protocols. En la major part de les ciutats europees és molt més difícil assolir el que podem fer aquí gràcies als documents d'aquest arxiu. La riquesa de possibilitats resulta enorme, atès que els notaris medievals i moderns recullen en la seves actes les fites grans i petites de la vida econòmica, social i quotidiana de bona part de la població: els negocis, els viatges, les compres de béns, els préstecs, l'adquisició de la casa i les obres que s'hi feien, el matrimoni, el testament... En molts temes d'estudi la documentació notarial esdevé insubstituïble, i és especialment eficaç en l'anàlisi del teixit social "anònim", i en l'estudi d'àmbits que resulten difícilment "visibles" a d'altres fonts.

El treball amb protocols notariales requereix, però, d'una feina molt llarga i feixuga per arribar a les fites desitjades, ja que funciona, sobretot, per acumulació. En alguns casos cal manejar centenars de milers d'actes per a obtenir resultats satisfactoris. Per evitar la depressió en el curs de la recerca, cal tenir-ho ben present abans d'endinsar-se. El que es pot arribar a aconseguir, en tot cas, mereix normalment l'esforç.

A *El inventario* vostè fa una primera incursió en el món de la narrativa. Què hi pesava més: l'ofici d'historiador o el d'escriptor, la fidelitat al document o la imaginació?

L'obra crea un equivoc volgut: es tracta d'una realitat històrica o d'una ficció? El propi text afirma, irònicament, que és "més real que la realitat". El text, de passada, planteja una certa broma sobre algunes novel·les dites "històriques" i que, en realitat, són perfectament imrepresentables des del punt de vista del coneixement del passat. El cert és que tot els personatges de *El inventario*, tot el que fan, els llocs per on es mouen, curosament descrits, són rigorosament "reals", tant com ho és l'acta d'un notari. L'obra, a més, defensa una te-

si sobre la situació a la ciutat durant l'etapa "francesa", que no era tan dura com el que podem pensar, almenys fins que no van arribar, al final, la pesta i el setge.

Pretenia, a més, fer-hi un exercici purament literari: crear un llenguatge que, sent actual, mantingués l'estructura de les frases i la "música" del segle XVII. I mostrar que, per molt insòlit que sembli, es troben dimensions "poètiques" en els documents notariales. En ells es recull, per exemple, amb la insistència de la fórmula protocolària, que la propietat d'una casa va "des de l'abisme fins al cel". Preciosa frase que ens fa evident els modestos límits de les nostres propietats "horizontals". D'altra banda, els enlluernadors llistats de noms de productes d'una adrogueria o d'una botiga de teixits ens remetem a un món màgic que sembla més propi d'un text de Borges.

En dels seus primers llibres, *Espai i societat a la Barcelona preindustrial* (La Magrana, 1985), escrit amb Manuel Guàrdia i Bassols, aprofundia en l'evolució interna de la ciutat des dels inicis fins al segle XIX. Què aporta la "història urbana" a la història tradicional?

Aquella obra vincula sistemàticament dos àmbits: l'espai i la societat urbanes. No és un treball d'història de l'urbanisme, sinó d'història urbana. No analitza primordialment l'estructura física ni les intervencions urbanístiques, sinó la relació entre els "continguts" de la societat urbana i l'espai que els acull. Tracta de mostrar que la variable espai és fonamental en l'anàlisi de la realitat històrica. Avui tots sabem les diferències que existeixen entre el Raval i Sarrrià. Per què no interessar-se i conèixer les diferències que es produeix a l'espai de la ciutat medieval i moderna? El carrer Ample, per exemple, citat sovint com un carrer aristocràtic, tenia tres zones ben diferenciades: comercial, nobiliària i perifèrica. Tres realitats diferents amb significats i continguts socials i econòmics ben diversos. De fet, cada variable de la vida econòmica, social o quotidiana es manifesta de manera diferent segons l'espai on es produeix. I això ens aporta informació valuosa als historiadors.

Malauradament, en el nostre país hi ha una tradició quasi nul·la de treball en aquesta línia. Encara avui alguns historiadors publi-

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS i VIVES

quen plànols de la Barcelona medieval amb els carrers Princesa i Jaume I ben dibuixats; o de la Barcelona del segle XVII sense la zona amputada per a construir-hi la Ciutadella. Si aquest és el nivell de coneixement i de cura, qui es plantejarà, per exemple, que el nombre d'individus per família és molt diferent en cada barri de la ciutat, i que la xifra tan repetida (4'5 o 5) resulta ser tan sols la mitjana global?

Veient la seva trajectòria com a investigador, què hi tenen en comú l'arquitectura i els arxius notariats? Quines preocupacions intel·lectuals mouen la seva recerca?

Sens dubte, ha quedat clar, l'estudi de l'espai, entès no tant com un valor en sí mateix (arquitectura, urbanisme, espai urbà), sinó com una eina de coneixement històric en molt diversos àmbits. D'altra banda, és evident que en els meus treballs es manifesta la necessitat d'una anàlisi global però que, alhora sigui detallada al màxim, cosa que implica recerques molt costoses en esforç i en temps. Estic convençut que estudiar la ciutat casa a casa i família a família (5.500 vegades en el cas de la Barcelona moderna), serveix per alguna co-

"A mi em preocupa l'espai, l'espai, entès no tant com un valor en sí mateix sinó com una eina de coneixement històric"

sa més que per a perdre la salut en el transcurs de la feina. Com he escrit en alguna ocasió, no podem parlar, per exemple de l'estudi de "la casa barcelonina" d'un període, havent-ne analitzat només tres o quatre. Serà a partir de l'estudi de la totalitat o d'una part significativa de les cases (o del que sigui) quan podrem arribar al nivell de síntesi.

Des de fa alguns anys, en les sessions que ha impartit a diferents àmbits acadèmics, defineix la seva tasca com un estudi de "la petita història" o també de la "microhistòria". Què vol dir amb aquests termes?

De fet, he portat a terme anàlisis al nivell de la globalitat, en el cas de Catalunya o en el de Barcelona. En realitat, per a mi el tema clau és la relació entre el "macro" i el "micro". Havent quasi ultimant el recorregut de recerca plantejat ara fa 25 anys, que parteix de Barcelona, passa pel territori català i torna a la Ciutat Comtal, comprovo la riquesa que suposa poder "circular" per totes les escales d'aproximació, des de la casa fins al país, passant pel barri i la ciutat. Crec que això no només és útil, sinó imprescindible. Totes les escales estan intensament vinculades. Per entendre el bosc s'han de comprendre els arbres, i per comprendre els arbres s'ha d'entendre el bosc. Abordar les diverses escales conjuntament és una exigència fonamental en la meua recerca.

Ara, amb el treball de base ja fet, puc gaudir d'aquesta opció en la recerca del Born, del tot inabordable sense els anys previs de coneixement de la ciutat i dels seus ciutadans. La gran oportunitat i singularitat d'aquest cas és que es tracta d'una escala intermèdia, situada entre el "macro" i el "micro", entenent per "macro" la ciutat o el país, i per "micro" la família o la casa. En el Born podem analitzar, amb tot luxe de detalls, els continguts d'un sector prou gran de Barcelona, amb tots els personatges que el conformen relacionant-se els uns amb els altres, en els afers econòmics, en els conflictes, en l'oci... Sense perdre mai de vista la relació del sector estudiat amb el global de la ciutat, amb el país i amb el món; i podent constatar l'evolució del tot i de les parts al llarg de més de tres segles.

A la seva obra *Onze de setembre* vostè afirma que "Dins el Born hem trobat una ciutat, síntesi de la del període". No és una mica exagerada aquesta afirmació?

Menys el centre "passiu", on se situaven el poder polític i el religiós, la resta de la ciutat, és a dir, el centre actiu i la perifèria, hi és ben representada. Al Born hi trobem parts dels tres elements que constituïen el centre actiu: una part significativa del centre comercial, un fragment interessant del centre industrial situat al voltant del Rec Comtal i una tros de l'àmbit vinculat al port i al mar. I també hi apareix la perifèria: una part de la situada a llevant de la sèquia. Sota la coberta del Born, doncs, disposem d'una "cruï-

lla de barris" que sembla haver estat seleccionada amb molta cura per facilitar les explicacions històriques. A més, s'hi troben elements urbans singulars: el Rec Comtal, la claveguera major, les cases de la neu, triquets per jugar a l'argolla, diversos hostals, tavernes, botigues i tallers; i cases de personatges importants, com ara els destacats cònsols d'Holanda a Catalunya, que porten amb facilitat la narració de l'àmbit barceloní fins al català i l'europeu.

"Sota la coberta del Born, disposem d'una 'cruïlla de barris' que sembla haver estat seleccionada amb molta cura per facilitar les explicacions històriques"

Què ha estat el que més l'ha sorprès d'aquest jaciment?

El seu estat de conservació. La primera descoberta, i això era impossible saber-ho a través de la documentació, fou comprovar que la cota del jaciment era força més baixa que la de Santa Maria del Mar. Per aquesta raó, després del 1714 no havia calgut enderrocar les cases fins al nivell dels fonaments, atès que, tot al contrari, la zona s'havia d'omplir de terra per a obtenir una cota uniforme en tota l'esplanada, entre la ciutat i la ciutadella. Els propietaris de les cases a eliminar es van limitar a enderrocar les parets fins a poder recuperar els materials de construcció aprofitables.

Comprovat això, el que resulta més notable del jaciment són els paviments de les cases i dels carrers, els elements per a recollir i conduir l'aigua de pluja i l'aigua bruta, i algunes instal·lacions, com la de fer aigües. D'altra banda, són preciosos els plats de ceràmica que porten escrit el nom de família, una tipologia ben poc coneguda. En aquests elements, la conjunció entre restes materials i coneixement històric assoleix una dimensió que resulta emocionant. Trobar un plat amb el cognom Ollach, i, per altre costat, conèixer la vida i miracles de l'im-

portant transportista Antoni Ollach i de la seva família resulta extraordinari.

Certament, si hem de parlar de "restes arqueològiques", el cas de Barcelona no és únic. Quin valor té el Born en el context europeu?

No hi ha res semblant a nivell europeu. El cas del Born és excepcional per varies raons. Primer perquè és un jaciment molt extens (8.000 m²) situat a l'espai central d'una ciutat històrica; i perquè per a l'època moderna no es troben llocs amb restes d'aquestes dimensions i qualitat. També resulta ben difícil que aquest fet coincideixi amb l'existència d'un arxiu com el de Protocols de Barcelona, que ha permès arribar a un alt nivell de coneixement de les cases i, sobretot, de la vida dels seus habitants. És una conjunció de dos elements, realitat arqueològica i treball d'arxiu, que és quasi impossible que es torni a produir en altres punts.

S'ha criticat que la museïtzació del Born no és convenient perquè recorda la repressió i amb ell "no se honra a los que la padecieron sino a los que la ocasionaron". Vostè ha defensat la necessitat de preservar-ho per ser un "lloc de la memòria". Ens pot explicar a què es refereix?

El Born posseeix diversos camps d'interès. Un és el "1714" i el que això significa. Des d'aquest punt de vista té un valor innegable: presència de les cases enderrocades per aixecar la Ciutadella; escenari rellevant dels últims fets bèl·lics... Tot i així, jo defenso sobretot el valor que té com a eina de coneixement de la societat urbana. La del període

del Mercat del Born projectat per Fontserè, però, sobretot, atesa la complexitat fantàstica de l'àrea del jaciment, la de la ciutat moderna. És, en tot cas, el que a mi em pertoca posar de relleu. El Born ens permet explicar la vida social, econòmica i quotidiana a Barcelona entre, almenys, 1500 i 1716. Algú ha arribat a dir que allà no s'hi troben més que quatre miserables cases de pescadors. Penseu que, efectivament, això no és Egipte, i no hi trobarem "tresors arqueològics". Crec que el Born, en canvi, brinda una oportunitat única per analitzar un teixit físic i social "anònim" (cosa força insòlita), i fer-ho amb un detall sorprenent en un context físic extraordinari. El coneixement associat al jaciment, més que no pas el valor "artístic" de les restes, és imprescindible per a entendre les qualitats del Born, cosa que ens ha d'alegrar als historiadors. No seria de molt gran interès la successió de restes d'habitacions de les que ho ignoréssim quasi tot: el que s'hi feia, qui hi vivia, a què es dedicava... Però quan ens podem referir a un triquet per jugar al joc de l'argolla i al seu propietari, a una cotxa on es guardava el gel que es distribuïa a la ciutat i al tragner que el portava, o a l'adrogueria més important de Catalunya i l'estanc del tabac que els Duran hi portaven, puntes de llança de l'economia catalana del període, la situació és del tot diferent. A partir del coneixement històric del jaciment, l'univers de les explicacions possibles esdevé inacabable.

Què ens ha ensenyat el Born?

Ho intento mostrar en el treball, ja gairebé acabat, que constituirà una mena de "catàleg" del Born. A partir del jaciment s'explica la vida econòmica, social i quotidiana de

la ciutat del període. És tracta d'una anàlisi efectuada gràcies al magnífic "pretext", a la "lupa" amplificadora i engrandadora que és el jaciment del Born. Des del punt de vista de la recerca històrica, l'estudi del que anomeno "La Ciutat del Born" (en el doble sentit del jaciment i del conjunt de la ciutat) pretén, sobretot, ser una constatació de la complexitat, diversitat i riquesa de la societat barcelonina del segle XVII i inicis del XVIII, i de la seva intensa connexió amb el món. D'una societat que, entre altres molts productes, exportava a Europa i a Amèrica cordes de viola, peces de vidre, treballs de fusta, puntes o filigranes; en la que eren essencials els teixits francesos, els colorants del Japó o del Perú, les tulipes d'Holanda, les comèdies castellanes, els mobles de Gènova, els liris de Florència, els els tabacs de Sevilla, Anglaterra, França, Països Baixos, Damasc, Brasil, Cuba o Virgínia; en la que es podien trobar més de 1.200 tipus diferents de productes a les adrogueries, que provenien d'innombrables punts d'Europa, Amèrica, Àsia i Àfrica; en la que els veïns del fragment del jaciment vestien més de 1.300 peces de roba diferents; en la que el modest pescador Joan Perramon tenia, a casa seva, dues guitarres i una arpa; en la que Josep Faust de Potau havia llegit, als vint anys, més de 140 obres de teatre... Una societat radicalment allunyada, doncs, dels trets de crisi i d'aïllament amb els que, de vegades se l'ha volgut caracteritzar.

El Centre Cultural del Born serà un espai de cultura on, partint del passat, s'abordan qüestions que afecten el present i el futur de Barcelona

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

Recentment s'ha presentat el projecte del Centre Cultural del Born, del qual vostè n'és el comissari científic. Quines activitats es faran? Com s'articula el material històric amb l'activitat cultural?

Un primer element, molt important, és que serà un espai públic obert a tothom, una "plaça coberta". En aquest sector urbà es crearà un recorregut d'un enorme interès que portarà des de Santa Maria del Mar al Parc de la Ciutadella, passant per l'interior del mercat del Born. A més d'aquesta permeabilitat "horizontal", hi haurà una permeabilitat "vertical" dins el Born mateix. La plataforma que es construirà sobre el jaciment, a la cota del carrer, permetrà realitzar-hi activitats culturals; però atès que les restes arqueològiques seran visibles des d'aquesta plataforma, es produirà un contacte visual i "conceptual" amb el passat (també amb el del mercat del segle XIX). Hi haurà, així, un constant diàleg entre el passat i el present. El Centre Cultural del Born serà un espai de cultura on, partint del passat, s'abordaran qüestions que afecten el present i el futur de Barcelona, i que, en un món globalitzat, són comunes a moltes altres ciutats: treball, producció, comerç, consum, economia, immigració, sostenibilitat, habitatge, conflicte, cultura, oci...

Cal insistir, però, en el caràcter públic de l'espai. La ciutat actual entrarà dins el mercat, seguint el lema que, referint-se a la Barcelona del jaciment, afirma que al Born disposem d'"Una ciutat dins un edifici". El propi jaciment, a més, es podrà utilitzar com a escenari, per a diverses activitats: música, teatre, òpera, dansa, poesia... que aprofitaran la singularitat que ofereix el Born.

El fet que se salvés el Born quan ja estava definit el projecte arquitectònic és excepcional? A què ho atribueix?

Crec que el "1714" hi va tenir un pes considerable. Potser en altres ciutats no hagués calgut disposar d'aquest valor afegit per salvar el jaciment. Aquí el coneixement històric per sí mateix no té massa predicament. Amb la qualitat de les restes arqueològiques i el que d'elles es pot explicar no hauria calgut donar més raons per convèncer les autoritats. Si això hagués passat en una ciutat europea amb més tradició en el respecte, la valoració i la difusió del coneixement històric ens haguéssim estalviat bona part de la discussió. Les restes de Pompeia no tenen interès per sí mateixes? En tot cas, em sembla extraordinàriament positiu que en un mateix espai es puguin sumar valors com els que estan vinculats als fets de 1714, valors patrimonials associats al jaciment i a la meravellosa estructura del segle XIX, i valors que resulten del coneixement històric.

**"En aquest país el
coneixement històric per si
mateix no té
massa predicament"**

Responsables:

Joaquim Albareda, Jaume Claret i Eduard Martí.

Col·laboradors:

Sergi Cebrián, Marie Costa, Óscar González, Michal Krueger, Mireia López, Manel Lopez, Jesús Marchan, Guillem Martínez, Jordi Morell, Imma Muxella, Josep Pich, Sergi Rosés, Carolina Rúa, Gabriella Sciortino, Jaume Torras, Rosa Maria Udina i Daniel Venteo.